

ISSN 1303-5290

ATATÜRK YOLU DERGİSİ

JOURNAL OF ATATÜRK YOLU

**Ankara Üniversitesi
Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü**

Ankara University
Institute of Turkish Revolution History

Güz /Autumn 2018

Sayı / Issue: 63

TEKNİK SEKRETER/TECHNICAL SECRETARY:

Sevinç AKTAŞ

Yönetim Yeri/ Place of Administration:

Yazışma Adresi/ Correspondence Address:

Ankara Üniversitesi

Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü

Gümüşdere 60. Yıl Yerleşkesi, Fatih Cad. No: 33 06280

Keçiören Yolu / Ankara

ATATÜRK YOLU (ISSN 1303-5290)

Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü'nce yılda iki kez yayınlanan hakemli bir dergidir. Yaygın süreli bir yayındır.

The Journal of Atatürk Yolu is a peer-reviewed and scholarly periodical, published biannually by the Institute of Turkish Revolution History, Ankara University.

Dergi, TÜBİTAK ULAKBİM Sosyal Bilimler Veri Tabanı, ASOS (Akademia Sosyal Bilimler İndeksi) ve EBSCO tarafından taranmaktadır. Dergiye gönderilen yazı ve fotoğraflar iade edilmez. Bu dergide yayınlanan yazılardaki bilimsel içerik ve fikirler yazarlara aittir.

The journal is indexed by TÜBİTAK ULAKBİM, ASOS and EBSCO. The manuscripts and pictures sent to the journal can not be given back. The scientific content and ideas within an article belong to its author.

İncitaşı Sokak No: 1006510

Beşevler / ANKARA

Tel: 0 (312) 213 66 55

Basım Tarihi:

ATATÜRK YOLU DERGİSİ / JOURNAL OF ATATÜRK YOLU

GÜZ/AUTUMN: 2018

SAYI/ISSUE: 63

SAHİBİ ve GENEL YAYIN YÖNETMENİ/ OWNER AND EXECUTIVE EDITOR:

Sorumlu Yazı İşleri Müdürü/ Responsible Redactor in Chief:
Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü adına
Prof. Dr. Temuçin F. ERTAN

EDİTÖR/EDITOR:

Doç. Dr. Necdet AYSAI

YAYIN KURULU/ EDITORIAL BOARD:

Prof. Dr. Mesut ÇAPA (Ankara Üniversitesi)
Prof. Dr. Bige SÜKAN (Ankara Üniversitesi)
Prof. Dr. Hakan UZUN (Ankara Üniversitesi)
Doç. Dr. Necdet AYSAI (Ankara Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üyesi Sedef BULUT (Ankara Üniversitesi)

DANIŞMA KURULU/ ADVISORY BOARD:

Prof. Dr. Tülay Alim BARAN (Yeditepe Üniversitesi)
Prof. Dr. Recep BOZTEMUR (Orta Doğu Teknik Üniversitesi)
Prof. Dr. Fevzi DEMİR (Mersin Üniversitesi)
Prof. Dr. Temuçin Faik ERTAN (Ankara Üniversitesi)
Prof. Dr. George GAWRYCH (Baylor Üniversitesi, ABD)
Prof. Dr. İhsan GÜNEŞ (Anadolu Üniversitesi)
Prof. Dr. Neşe ÖZDEN (Ankara Üniversitesi)
Prof. Dr. Musa QASIMLI (Bakü Devlet Üniversitesi, Azerbaycan)
Prof. Dr. Mustafa YILMAZ (Hacettepe Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üyesi Roza ABDYKULOVA (Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi, Kırgızistan)

BU SAYININ HAKEMLERİ/REFEREES OF THIS ISSUE

Prof. Dr. Osman AKANDERE (Necmettin Erbakan Üniversitesi)
Prof. Dr. Yasemin DOĞANER (Hacettepe Üniversitesi)
Prof. Dr. Şaduman HALICI (Anadolu Üniversitesi)
Prof. Dr. Necdet HAYTA (Gazi Üniversitesi)
Prof. Dr. Zafer KOYLU (Eskişehir Osmangazi Üniversitesi)
Prof. Dr. Mehmet OKUR (Karadeniz Teknik Üniversitesi)
Prof. Dr. Hikmet ÖKSÜZ (Karadeniz Teknik Üniversitesi)
Prof. Dr. Sadık SARISAMAN (Afyon Kocatepe Üniversitesi)
Prof. Dr. Haluk SELVİ (Sakarya Üniversitesi)
Prof. Dr. Mustafa YILMAZ (Hacettepe Üniversitesi)
Prof. Dr. Behçet Kemal YEŞİLBURSA (Uludağ Üniversitesi)
Prof. Dr. Samiye YÜCEER (Uludağ Üniversitesi)
Prof. Dr. Sadiye TUTSAK (Uşak Üniversitesi)
Doç. Dr. Elnur AGAYEV (Lefke Avrupa Üniversitesi)
Doç. Dr. Bengül BOLAT (Ahi Evran Üniversitesi)
Doç. Dr. Fevzi ÇAKMAK (Dokuz Eylül Üniversitesi)
Doç. Dr. Esmâ TORUN ÇELİK (Kocaeli Üniversitesi)
Doç. Dr. Nurten ÇETİN (Trakya Üniversitesi)
Doç. Dr. Sabit DOKUYAN (Düzce Üniversitesi)
Doç. Dr. Doğan DUMAN (Dokuz Eylül Üniversitesi)
Doç. Dr. Dilşen İNCE ERDOĞAN (Adnan Menderes Üniversitesi)
Doç. Dr. Alev GÖZCÜ (Dokuz Eylül Üniversitesi)
Doç. Dr. Murat KARATAŞ (Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi)
Doç. Dr. Mehmet KAYA (Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi)
Doç. Dr. Celal METİN (Manisa Celal Bayar Üniversitesi)
Doç. Dr. Nuray ÖZDEMİR (Abant İzzet Baysal Üniversitesi)
Doç. Dr. Yüksel ÖZGEN (Çankırı Karatekin Üniversitesi)
Doç. Dr. Serdar SARISIR (Ankara Üniversitesi)
Doç. Dr. Serap TAŞDEMİR (İnönü Üniversitesi)
Doç. Dr. Melih TINAL (Dokuz Eylül Üniversitesi)
Dr. Öğretim Üyesi Yaşar BAYTAL (Yıldırım Beyazıt Üniversitesi)
Dr. Öğretim Üyesi Tuğba BELENLİ (Gazi Üniversitesi)
Dr. Öğretim Üyesi Togay Seçkin BİRBUDAK (Gazi Üniversitesi)
Dr. Öğretim Üyesi Mahmut BOLAT (Ahi Evran Üniversitesi)
Dr. Öğretim Üyesi Olcay Özkaya DUMAN (Mustafa Kemal Üniversitesi)
Dr. Öğretim Üyesi Hüseyin KALEMLİ (Nevşehir Hacıbektaş Üniversitesi)
Dr. Öğretim Üyesi Fahri KILIÇ (Abant İzzet Baysal Üniversitesi)
Dr. Öğretim Üyesi Ali Ulvi ÖZDEMİR (Ahi Evran Üniversitesi)
Dr. Öğretim Üyesi Zekeriya TÜRKMEN (İstanbul 29 Mayıs Üniversitesi)
Dr. Demo Ahmet ASLAN (Ankara Üniversitesi)
Dr. Hasan DİNÇER (Ankara Üniversitesi)
Dr. Çağfer GÜLER (Ankara Üniversitesi)

Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü

ATATÜRK YOLU DERGİSİ

Ankara University Institute of Turkish Revolution History

JOURNAL OF ATATÜRK YOLU

İÇİNDEKİLER / CONTENTS

Makaleler / Articles

- AKTER, Ahmet; Halkevleri Bütçesi İçin Bir Deneme: Gelir-Gider Tablosunun Tespiti
A Trial for the People's Houses Budget: Determination of Income-Expenditure Tables 1
- ARSLAN, H. Tolga; Darülfünun'dan İstanbul Üniversitesi'ne Felsefe Öğreniminin Yapılandırılması
Structuring the Philosophy Education from Darülfünun to Istanbul University..... 51
- ASLAN, Demo Ahmet; "Gürbüz Türk Milleti İçin Gürbüz Türk Çocuğu": 23 Nisan Çocuk Bayramı
"The Healthy Turkish Child for a Healthy Turkish Nation": April 23rd Children's Day..... 87
- BOZKURT, Celil; Millî Mücadele'de Bartın ve Havalisi Komutanlığı (Zonguldak Müfrezesi)
Bartın and Appendage Commandership at the Time of National Struggle (Zonguldak Battalion)..... 115

BULUT, Sedef; Millî Mücadele Dönemiyle İlgili Görsel Bir Eser: “Anadolu Hediyesi”

A Visual Work Regarding the National Struggle Period:

"Anadolu Hediyesi" 133

EREN, Ali Asgar - TUNA, Serkan; Birinci Sanayi Planı Kapsamında Kurulan Sümerbank Dokuma Fabrikalarında Beslenme, Giyim, Kreş ve Okul Olanakları (1935-1950)

Nutrition, Clothing, Kindergarten and School Facilities Provided by Sümerbank Textile Factories Founded According to the First Five Year Plan Made by the Turkish Republic (1935-1950) 165

KARA, Bülent; Mustafa Kemal Paşa’nın Türkiye Büyük Millet Meclisi’ndeki İlk Beyanâtı ve Bu Beyanata Dayalı Kişisel Özelliklerinin Tahlili

Mustafa Kemal Pasha’s First Declaration to the Grand National Assembly of Turkey and Analysis of His Personal Characteristics Based on it 203

ÖZSÜER, Esra; I. Dünya Savaşı'nda Yunanistan'ın Tarafsızlığına Karşı Venizelos-“Entente Cordiale” İşbirliği ve Propaganda Çalışmaları

Venizelos- “Entente Cordiale” Collaboration and Propaganda Activities Against Neutrality Of Greece in World War 1st..... 241

SÖNMEZ, Şinasi; İkinci Dünya Savaşı Öncesi İngiliz-Fransız-Türk İttifakının Fransız Basınına Yansımaları (1939)

English-French-Turkish Alliance Reflection from French Press before the Second World War (1939) 275

TORUN ÇELİK, Esmâ; Çok Partili Hayatın İlk Yıllarında Kocaeli’nde Siyasal Hayat (1945-1960)

Political Life in Kocaeli in the First Years of Multi-Party System (1945-1960) 301

TURAN, Orhan; İngiliz Büyükelçisi Gerard Lowther'in Gözünden Osmanlı Devleti'nin Dış İlişkileri (1908-1909)
Foreign Affairs of the Ottoman State in the Perspectives of the British Ambassador Gerard Lowther (1908-1909) 343

UNAT, Kadri; 1943 Adapazarı-Hendek Depremi ve Yankıları
1943 Adapazarı-Hendek Earthquake and its Impacts 365

YANARDAĞ, Ayşe; Erken Cumhuriyet Dönemi Milli Eğitim Tartışmalarında Ali Haydar Bey'in "Milli Terbiye" Başlıklı Raporu
Ali Haydar's "National Education" Works on National Education Discussions 387

Çeviri ve Transkripsiyonlar / Translation and Transcriptions

AYSAL, Necdet - ARSLAN, Lütfi; Türkiye'nin Sağlık ve Toplumsal Coğrafyası: Cebel-i Bereket (Osmaniye) Vilâyeti
Sanitary and Social Geography of Turkey: Cebel-i Bereket (Osmaniye) Province 419

Kitap Tanıtımları / Book Reviews

ÖZİNAN, Barış; Mustafa Budak, Misâk-ı Millî'den Lozan'a İdealden Gerçeğe Türk Dış Politikası, 5.Baskı, Küre Yayınları, İstanbul, 2014..... 453

TÜRKİYE’NİN SAĞLIK VE TOPLUMSAL COĞRAFYASI: CEBEL-İ BEREKET (OSMANİYE) VİLÂYETİ

Necdet AYSAL*
Lütfi ARSLAN**

ÖZ

Anadolu’da Mustafa Kemal Paşa ve yol arkadaşlarının başlattığı Ulusal Bağımsızlık Savaşı’nın örgütlenme aşaması, 23 Nisan 1920’de Ankara’da TBMM’nin açılmasıyla sona ermiştir. Yeni Türk devletinin temellerini atan birinci TBMM, daha ilk günden itibaren kendisini kurucu bir meclis olarak görmüş, yeni bir devlet kurmanın bütün gereklerini adım adım gerçekleştirmiştir. Meclis Hükümeti Sistemi’ni benimseyen TBMM’de 3 Mayıs 1920’de “Birinci İcra Vekilleri Heyeti” adı ile ilk Hükümet kurulmuştur. Bu hükümet içerisinde yer alan “Sıhhiye ve Muavenet-i İçtimaiye Vekâleti (Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığı)”, 1921 yılında ülkenin nüfus ve ekonomik potansiyelini belirlemek, coğrafi, sosyal ve sağlık problemlerini yerinde tespit etmek amacıyla bir çalışma başlatmıştır. Sıhhiye ve Muavenet-i İçtimaiye Vekillerinden Dr. Refik Saydam ve Dr. Rıza Nur’un emirleriyle bütün ülkenin aynı metot dâhilinde araştırılması ve sonuçlarının yayımlanarak istifadeye sunulması hedeflenmiştir. Bu bağlamda 1922-1938 yılları arasında “Türkiye’nin Sıhhi ve İctimai Coğrafyası” adıyla toplam yirmi bir eser yayınlanmıştır. Yeni kurulmuş Türk Devleti’nin Osmanlı döneminden devraldığı siyasi, sosyal ve ekonomik koşullara dair Anadolu vilayet ve sancaklarını sağlık, sosyal ve coğrafi açılardan tanıtan ve birinci elden, otantik bilgiler içeren bu eserlerden birisi de Cebel-i Bereket (Osmaniye) Vilayetidir. 1925 yılında Adana’daki Türk Sözü Matbaasında Osmanlıca olarak basılan bu eser, vilayete ait coğrafi, iktisadi, sosyal, tarihsel ve yönetsel ön bilgileri içermektedir. Yeni Türk harflerine çevirisi yapılarak değerlendirilen bu çalışmanın, Cumhuriyet

* Doç. Dr., Ankara Üniversitesi, Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü, E-Posta: aysal@ankara.edu.tr

**Doktora Öğrencisi, Ankara Üniversitesi, Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü, E-Posta: lutfiarslan1979@hotmail.com

hükümetlerinin kuruluş dönemindeki politikalarının kavranmasına katkı yapacağı ve bu alanda çalışan araştırmacılara temel kaynak teşkil edebileceği düşünülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Cebel-i Bereket, Osmaniye, Sıhhiye ve Muavenet-i İçtimaiye Vekâleti, TBMM, Dr. Rıza Nur.

SANITARY AND SOCIAL GEOGRAPHY OF TURKEY: CEBEL-İ BEREKET (OSMANİYE) PROVINCE

ABSTRACT

The organizational phase of the National Independence War, initiated by Mustafa Kemal Pasha and his friends in Anatolia, ended with the opening of the Turkish Grand National Assembly in Ankara on 23 April 1920. The first Turkish Grand National Assembly, which laid the foundations of the new Turkish state, saw itself as a constituent parliament from the first day and implemented all the requirements of establishing a new state step by step. On May 3, 1920, the First Government was established under the name of the "First Executive Board of Appeals" in the Turkish Grand National Assembly, which adopted the Parliamentary Government System. The Ministry of Health and Social Assistance in this government initiated a study in 1921 to determine the population and economic potential of the country and to identify geographical, social and health problems on the spot. It was aimed to investigate the whole country under the same method and publish the results of the investigation with the orders of Dr. Refik Saydam and Dr Rıza Nur from the ministry of health. In this respect, between the years 1922 and 1938 a total of twenty-one works were published under the title of "Turkey's Sanitary and Social Geography". One of these works, which introduces the Anatolian provinces and sanjaks regarding health, social and geographical aspects of the political, social and economic conditions that the newly established Turkish State took over from the Ottoman period and contains first-hand authentic information is the Osmaniye Province. This work, which was published in Ottoman Turkish in 1927 in Adana Turk Sözü Printing House, contains the geographical, economic, social, historical and administrative preliminary information about the province. It is thought that this work, which has been translated into the new Turkish alphabet, will contribute to the understanding of the politics of the Republican governments during the foundation period and can be a basic resource for researchers working in this field.

Keywords: Cebel-i Bereket, Osmaniye, Ministry of Health and the Ministry of Internal Affairs, TBMM, Dr. Rıza Nur.

Giriş

23 Nisan 1920'de Ankara'da toplanan Birinci TBMM, kurucu bir Meclis sıfatıyla ulusal birliği sağlamak, işgalcilere ve İstanbul Hükümeti ile padişahın yıkıcı etkilerine karşı mücadele edebilmek amacıyla ilk günden

itibaren çalışmalarına başladı. Bu olağanüstü dönemde Meclis Hükümeti Sistemi benimsenerek, 25 Nisan’da 6 kişilik “Geçici İcra Heyeti” ve 3 Mayıs 1920’de ise 11 kişilik “Birinci İcra Vekilleri Heyeti” adı ile ilk TBMM Hükümeti kuruldu.¹

Kuvvetler Birliği ilkesinin katı bir uygulaması olan Meclis Hükümeti Sistemi’nde, Devlet Başkanı ve Başbakan bulunmamakta, bu görevleri fiilen Meclis Başkanı üstlenmektedir. Bakanlar tek tek Meclis tarafından seçilmekte ve Vekil sıfatını kullanarak hükümet işlerini yürütmektedir. Bu bağlamda Birinci Meclis’te Vekiller, sorumlu oldukları bakanlığın faaliyetleri konusunda sıkı bir biçimde denetlenmiş ve Meclis kararı ile görevlerinden alınabilmişlerdir. Yasama ve yürütmeyi bünyesinde toplayan Birinci ve İkinci TBMM; yargıyı da kontrol ederek, özellikle İstiklâl Mahkemeleri aracılığıyla hem varlığını hem de otoritesini kabul ettirme yoluna gitti.²

Yeni Türk Devleti, toplum sağlığı konusuna çok önem verdi ve kurulan Birinci TBMM Hükümeti içerisinde, Türk tarihinde ilk kez “Sıhhiye ve Muavenet-i İçtimaiye Vekâleti” adı ile Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığı yer aldı.³ Birinci ve İkinci İcra Vekilleri Heyeti’nde iki dönem Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanı olarak görev yapan Dr. Adnan (Adıvar)⁴ Bey, 3

¹ Hasan Dinçer, “TBMM’nin Açılması ve Yeni Türk Devleti’nin Kuruluşu”, **Başlangıcından Günümüze Türkiye Cumhuriyeti Tarihi**, Ed. Temuçin F. Ertan, 5. B., Siyasal Kitabevi, Ankara, 2017, s. 105.

² Birinci ve İkinci TBMM çatısı altında Meclis Hükümeti Sistemi’ne göre kurulan ve faaliyet gösteren *İcra Vekilleri Heyetleri*’ şunlardı: “I. *İcra Vekilleri Heyeti*, 3 Mayıs 1920-24 Ocak 1921; II. *İcra Vekilleri Heyeti*, 24 Ocak 1921-19 Mayıs 1921; III. *İcra Vekilleri Heyeti*, 19 Mayıs 1921-9 Temmuz 1922; IV. *İcra Vekilleri Heyeti*, 12 Temmuz 1922-4 Ağustos 1923; V. *İcra Vekilleri Heyeti*, 14 Ağustos 1923-27 Ekim 1923”. Ayrıntılı bilgi için bkz., Zafer Koylu, “Milli Devletin Doğuşu ve Millet Egemenliğine Geçiş”, **Türkiye’de Demokrasi ve Parlamento Tarihi**, Ed. Şaduman Halıcı, Anadolu Üniversitesi Yayınları, Eskişehir, 2013, s. 68; Yavuz Aslan, “Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti (23 Nisan 1920-30 Ekim 1923)”, **Türkler**, Ed. Hasan Celâl Güzel vd., C. 16, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 2002, s. 37-56.

³ Bedi N. Şehsuvaroğlu, Ayşegül Erdemir Demirhan, Gönül Cantay Güreşsever, **Türk Tıp Tarihi**, Taş Kitapçılık Yay. Ltd. Şti., Bursa, 1984, s. 63.

⁴ Dr. Abdülhak Adnan (Adıvar) Bey, 1882’de Gelibolu’da doğdu. Kadı Ahmet Bahaî Efendi ve Sabiha Hanımın oğludur. 1899-1905 yılları arasında İstanbul Tıbbiye Mektebi’nde Tıp eğitimini tamamladı ve Berlin Üniversitesi Tıp Fakültesi’nde asistanlık yaptı. Trablusgarp ve Birinci Dünya Savaşı’na katılarak tabip binbaşı rütbesiyle cephede görev aldı. 1917 yılında yazar Halide Edip’le evlenen Adnan Bey, 23 Nisan 1920’de Birinci TBMM’de milletvekili olarak görev yaptı ve kurulan ilk hükümette “Sıhhiye ve İçtimai Muavenet Vekili” oldu. Ayrıca Türkiye’nin ilk muhalefet partisi olan Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası’nın da kurucuları arasındadır. Ayrıntılı bilgi için bkz., Reşat Ekrem Koçu; Mehmet

Mayıs 1920-19 Mayıs 1921 tarihleri arasında merkezi örgüt ve taşra teşkilatlarının yeniden yapılandırılması çalışmalarına hız verdi. Bu dönem içerisinde daha çok savaş yaralarının sarılmasına ve mevzuat alt yapısının geliştirilmesine odaklanıldı.⁵ 19 Mayıs 1921-9 Temmuz 1922 tarihleri arasında ise sırasıyla Bakanlık görevini Dr. Refik (Saydam)⁶ ve Dr. Rıza Nur⁷ Beyler üstlendi.⁸

Ankara'da Vilayet Konağı'nın bir odasında çalışmalarına başlayan Bakanlık, ilk olarak sağlık hizmetlerinin önceliklerini belirleyerek sağlık alanındaki kazanımları arttırmayı ve kaynakların dağılımını belirlenen kıstaslara göre gerçekleştirmeyi amaç edindi. Belirlenen bu temel hedef doğrultusunda doktor, hemşire ve sağlık kurumlarının sayısının artırılması; sıtma, trahom, verem, frengi gibi bulaşıcı hastalıklara karşı planlı ve

Ali Akbay, "Dr. Abdülhak Adnan Adıvar", **İstanbul Ansiklopedisi**, C. I, İstanbul Ansiklopedisi ve Neşriyat Kollektif Şirketi, İstanbul, 1958, 212-215.

⁵ Şeyda Çavmak, Doğançan Çavmak, "Türkiye'de Sağlık Hizmetlerinin Tarihsel Gelişimi ve Sağlıkta Dönüşüm Programı", **Sağlık Yönetimi Dergisi**, Dergi Park, C. 1, Sayı 1, 2017, s. 49-50.

⁶ Dr. Refik (Saydam) Bey, 8 Eylül 1881'de İstanbul'da doğdu ve 1905'te Askeri Tıbbiye'den Tabip Yüzbaşı rütbesiyle mezun oldu. Balkan ve Birinci Dünya Savaşı'na katılan Refik Bey, 1920 yılında TBMM'ye Doğubayazıt mebusu olarak seçildi. TBMM'nin II. döneminde İstanbul mebusu olarak görev yaptı ve 10 Mart 1921 tarihinde "Sıhhiye ve Muavenet-i İçtimaiye Vekilliği" görevine getirildi. TBMM Hükümetleri ve Cumhuriyet Hükümetleri zamanında (1921-1937) 5 kez Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanı olarak görev yapan Refik Bey'e, Soyadı Kanunu'nun yürürlüğe girmesinden sonra Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal Atatürk tarafından şeffâflık anlamına gelen "Saydam" soyadı verildi. Ayrıntılı bilgi için bkz., Kemal Arı, "Cumhuriyetin Sağlık Devrimcisi Dr. Refik Saydam", **Vatan ve Sıhhat Tıbbiyesinin Yurtseverliği**, Ed. Eren Akçiçek, Fevzi Çakmak, Bulaşıcı Hastalıkları Önleme Derneği Yayınları, İzmir, 2015, s. 291-307.

⁷ Dr. Rıza Nur Bey, 30 Ağustos 1879'da Sinop'ta doğdu. Mekteb-i Tıbbiye-i Şahane'yi bitirerek tabip yüzbaşı olarak orduda göreve başladı. II. Meşrutiyet'in ilanı ile açılan Osmanlı Mebusan Meclisi'nde Sinop milletvekili olarak yer aldı. İttihatçılara yönelik ağır muhalefeti nedeniyle profesörlük yaptığı Askeri Tıbbiye'deki görevinden alındı ve daha sonra da binbaşı rütbeleri söküldü. İttihatçılara yönelik eleştirilerini sürdürmesi üzerine üç ay Bekirağa Bölüğü'nde hapis yattı ve Cemal Paşa'nın emriyle 8 yıl Mısır'da sürgün hayatı yaşadı. Mütareke döneminde İstanbul'a dönen Rıza Nur, TBMM tarafından seçilen I. İcra Vekilleri Heyeti içinde Türkiye'nin ilk Maarif Vekili ve 3. İcra Vekilleri Heyeti'nde ise Refik Saydam'dan boşalan Sıhhiye ve Muavenet-i İçtimaiye Vekilliği görevini üstlendi. Ayrıntılı bilgi için bkz. Dr. Rıza Nur, **Hayat ve Hatıratım**, I. Cilt, Altındağ Yayınevi, İstanbul, 1967, s. 54-70.

⁸ Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanı Dr. Rıza Nur Bey, 12 Temmuz 1922'de yapılan Dördüncü İcra Vekilleri Heyeti seçimlerinde görevini Dr. Fuat (Umay) Bey'e devretti. Dr. Fuat Bey, kısa bir süre Bakanlık görevinde bulundu ve bu göreve tekrar Dr. Rıza Nur Bey getirildi. Kendisi, 14 Ağustos-27 Ekim 1923 tarihleri arasında Beşinci İcra Vekilleri Heyeti'nde de Sağlık ve Sosyal yardım Bakanı olarak görev aldı. Bkz., **TBMM Albümü 1920-2010**, Ed. Sema Yıldırım, Behçet Kemal Zeynel, 1. Cilt, II. B., TBMM Basın ve Halkla İlişkiler Müdürlüğü Yayınları, Ankara, 2010, s. 82.

programlı bir şekilde mücadele edilmesi; sağlıklı ve zinde kuşakların yetiştirilmesi ve devletin sağlık konusundaki hizmetlerinin ülke geneline yaygınlaştırılması için çaba sarf edildi.⁹ Bu dönem içerisinde koruyucu sağlık hizmetlerinin düzenli bir şekilde yürütülebilmesi için hükümet tabiplikleri ve sağlık müdürlükleri kuruldu.

1921 yılında Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığı, ülkenin nüfus ve ekonomik potansiyelini belirlemek, coğrafi, sosyal ve sağlık problemlerini yerinde tespit etmek amacıyla bütün ülkenin aynı metot dâhilinde araştırılması ve sonuçlarının yayımlanarak istifadeye sunulmasını hedefledi. Ülkenin içinde bulunduğu sıkıntılar ve devam eden Ulusal Bağımsızlık Savaşı dikkate alındığında, bu geniş ve uzmanlık gerektiren çalışmayı ancak subay, öğretmen ve sağlık memurlarının gerçekleştirebileceği düşünüldü. Bakanlık, ülkenin vilayet ve sancaklarında görev yapan memurları arasında, bu bilimsel araştırmayı gerçekleştirmek için doktor ve sıhhiye müdürlerini görevlendirdi.¹⁰ Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanı Dr. Refik (Saydam) Bey’in başlatmış olduğu bu kapsamlı çalışma¹¹, kendisinden sonra göreve gelen Dr. Rıza Nur Bey döneminde de hız kesmeden devam etti. Sonuçta 1922-1938 yılları arasında Türkiye’nin sosyal, coğrafi ve sağlık konularındaki gerçekliğini ortaya koymak amacıyla “Türkiye’nin Sıhhi ve İctimai Coğrafyası” adıyla toplam yirmi bir (21) eser yayınlandı.

Bu eserlerden birincisi “*Türkiye’nin Sıhhi-i İctimai Coğrafyası: Sinop Sancağı*” olup Sinop Sıhhiye Müdürü Doktor Mehmet Sait Bey tarafından hazırlandı. Adı geçen eser, 1922 yılında Bakanlık tarafından Ankara’da Ögüd Gazetesi Matbaası’nda bastırıldı. Diğer eserlerin ise İstanbul’da Hilal

⁹ **Sıhhiye Mecmuası**, “*Fevkalâde Nüshası: Dr. Refik Saydam’ın Aziz Hatırasına*”, Sıhhat ve İctimai Vekâleti Yay., Ankara, 1942, s. 10; **Türkiye’de Sıhhat ve İctimai Muavenet Teşkilatı’nın Cumhuriyet Devrindeki İnkişafı**, Ankara, 1937, s. 7.

¹⁰ Osman Gümüşçü, “Milli Mücadele Dönemi Türkiye Coğrafyası İçin Bilinmeyen Bir Kaynak: “Türkiye’nin Sıhhi-i İctimai Coğrafyası”, **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, Cilt: XV, Sayı 45, Kasım 1999, s. 944; Türkan Doğruöz, “Kırklareli Tarihine Işık Tutacak Bir Eser: “Türkiye’nin Sıhhi-i İctimai Coğrafyası Kırklareli Vilayeti”, **History Studies International Journal of History**, V. 3/1, 2011, s. 276; Burhan Sayılır, “Milli Mücadele Döneminde Batı Karadeniz’in (Sinop-Kastamonu-Zonguldak) Sosyo-Kültürel ve Ekonomik Yapısı (Türkiye’nin Sıhhi İctimai Coğrafyası Raporlarına Göre)”, **Akademik Bakış Dergisi**, Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler E-Dergisi, Türk Sosyal Bilimler Enstitüsü, Celalabat-Kırgızistan, Sayı 38, Eylül-Ekim 2013, s. 2.

¹¹ Umut Karabulut, “Cumhuriyetin İlk Yıllarında Sağlık Hizmetlerine Toplu Bir Bakış: Dr. Refik Saydam’ın Sağlık Bakanlığı ve Hizmetleri (1925-1937)”, **Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi/ÇTTAD**, C. VI, Sayı 15, Güz 2007, s. 152; Nilifer Gökçe, Mevlüt Yaprak, “Türkiye’nin Sıhhi Ve İctimai Coğrafyası: Kırklareli Vilayeti Adlı Esere Göre Türkiye Cumhuriyeti’nin Kuruluşunda Kırklareli’nde Folklorik Tıp”, **Lokman Hekim Journal**, C. 2, Sayı 1, 2012, s. 39.

Matbaası ile Kâğıtçılık ve Matbaacılık Anonim Şirketi'nde bastırıldığı görülmektedir.¹² Eserlerin hazırlanış süreci hakkında Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanı Sinop Milletvekili Dr. Rıza Nur şu bilgileri vermektedir:¹³

“Selef-i aciz-i Refik Beyefendi, zamanda yurdumuzun sıhhi ve ictimai tedkiki gibi mühim bir nokta Vekâlet-i Muâvenet-i İctimaîye müdürü Doktor Muhyiddin Celal Bey tarafından Vekâlete teklif olunarak sıhiye müdürlerinden bu bâbda ma'lûmat talep edilmiş, sıhiye müdürleri tedkikât yaparak istenen ma'lûmatı mehmâ emken cem' eylemişler. Vekâlete geldiğim zaman bu ma'lûmatın yarısını gelmiş buldum. Bunların bir kısmı güzelce, bir kısmı kıymetsiz idi ki sıhiye müdürlerinin iktidar ve faaliyetleriyle mütenâsibdi. Bunlardan en mükemmel olanlar Sinob, Niğde, Kayseri, Kastamonu, Erzurum, Zonguldak ve Menteşe Sıhiye Müdürlüklerinden gelenlerdir. ...”

Dr. Rıza Nur'un da ifade ettiği üzere yeni kurulmuş Türk Devleti'nin Osmanlı döneminden devraldığı siyasi, sosyal ve ekonomik koşullara dair Anadolu vilayet ve sancaklarını sağlık, sosyal ve coğrafi açılardan tanıtan ve birinci elden otantik bilgiler içeren bu eserler, Muhittin Celal (Duru) Bey tarafından bir plan dâhilinde hazırlandı.¹⁴ Bu plan çerçevesinde eserlerde hangi konulara dikkat edileceği, konuların işleniş sırası, verilecek önem derecesi ve metodu verildi. Bu bağlamda hazırlanan eserlerin 6 kısımdan oluştuğu görülmektedir:¹⁵

“Birinci kısım: Hudutlar, dağlar, nehirler, göller, madenler, ormanlar, sebze ve meyveler, vahşi hayvanlar, mülki taksimat; İkinci kısım: İklim, mevsimler, sıcaklık, rüzgârlar, yağışlar; Üçüncü kısım: Nüfus, aşiretler, giyim-kuşam, gelenek, görenek, temizlik; Dördüncü kısım: Hastaneler, eczaneler, mektep ve medreseler, oteller, hanlar, hamamlar, hastaneler, fabrikalar, şehir ve köylerin durumu, kabristanlar, bataklıklar, içme suları; Beşinci kısım: Hastalıklar, zührevi hastalıklar, sıtma, verem, akıl ve sinir hastalıkları, salgınlar; Altıncı kısım: Doğum ve ölüm istatistikleri, sıtma ve frengi istatistik ve haritaları”

Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin kuruluş dönemindeki politikalarına temel olan bu eserlerin, 1922 yılında (9), 1925 yılında (8), 1926 yılında (2), 1932 yılında (1) ve 1938 yılında ise (1) adet olmak üzere basımının

¹² M. Sabri Koz, “Türk Halk Kültürünün Unutulmuş Kaynaklarından Biri: Türkiye'nin Sıhhi-i İctimai Coğrafyası”, **IV Milletlerarası Türk Halk Kültürü Kongresi Bildirileri**, C. I, Kültür Bakanlığı Halk Kültürlerini Araştırma ve Geliştirme Genel Müdürlüğü Yayınları, Feryal Matbaası, Ankara, 1992, s. 39.

¹³ M. Sabri Koz, **a.g.m.**, s. 38; Gümüüşçü, **a.g.m.**, s. 942-943.

¹⁴ Mehmet Said, **Türkiye'nin Sıhhi ve İctimai Coğrafyası: Sinop Sancağı**, Türkiye Büyük Millet Meclisi Umur-ı Sıhiye ve Muavenet-i İctimaîye Vekâleti, Ögüd Matbaası, Ankara, 1922.

¹⁵ Gümüüşçü, **a.g.m.**, s. 947; M. Sabri Koz, **a.g.m.**, s. 39.

gerçekleştirildiği görülmektedir. 1922-1926 yılları arasına ait eserler Osmanlıca ve 1932 ve 1938 yılında hazırlananlar ise Latin harfleriyle kaleme alındılar.

Sınırlı sayıda çalışmaya konu olan bu eserlerin toplam sayısı hakkında çelişkili bilgiler mevcuttur. Bu bağlamda konu ile ilgili olarak arşiv ve kütüphanelerde tarafımızca yapılan çalışmalar sonrası 21 adet eser tespit edildi. Yeni tespit edilen eserlerden birisi de “Türkiye’nin Sıhhi İçtimai Coğrafyası/Cebel-i Bereket (Osmaniye) Vilayeti”dir. Cebel-i Bereket Vilâyeti Halk Fırkası Merkez Şubesi tarafından hazırlanan ve 1925 yılında Adana’da ki Türk Sözü Matbaası’nda basımı gerçekleşen bu eser, 30 sayfadan oluşmaktadır. Vilayete ait coğrafi, iktisadi, sosyal, tarihsel ve yönetsel ön bilgileri kapsamaktadır.

Anadolu’nun en eski yerleşim birimlerinden birisi olan Çukurova, ilk çağlardan bugüne kadar pek çok uygarlığı bünyesinde barındırarak Hititler başta olmak üzere Asur, Kilikya, Pers, Roma ve Bizans İmparatorluklarına ev sahipliği yaptı. Çukurova; Adana, Mersin, Cebelibereket (Osmaniye) ile Antakya’nın bir kısmını içine alan coğrafi alan için kullanılmaktadır.¹⁶ Bu bölge içinde yer alan Cebel-i Bereket ise tarihin çok eski dönemlerinden beri çeşitli kavimlerce otlak, yayla ve yerleşim merkezi olarak faaliyet gösterdi. Bu yerin devamlı yerleşim merkezi haline gelmesi, 1864-1865 yıllarında Sultan Abdülaziz döneminde gerçekleşti. 11. yüzyıldan beri dağlık yörede, Gâvur dağlarında yaşayan Türkler, Padişah fermanıyla ovaya indiler ve ilk yerleşim merkezlerini Cebel-i Bereket olarak isimlendirdiler.¹⁷

Osmanlı idari sistemi içerisinde uzun süre Halep eyaletinin Payas sancağına bağlı bulunan Cebel-i Bereket, Adana vilâyetinin kurulması üzerine Payas ile birlikte buraya bağlandı. 1878 yılında ise sancak merkezi Yarpuz olarak değiştirildi ve yeni bir idari birim olarak ortaya çıkan Cebel-i Bereket sancağının merkezi haline getirildi. II. Meşrutiyet döneminde ise sancak merkezi Yarpuz’dan Osmaniye’ye nakledildi ve bu durum Cumhuriyet’in ilk yıllarına kadar devam etti. Cebel-i Bereket Sancağı, kuzeyden Düziçi, doğudan Bahçe, İslâhiye, kuzeydoğudan Kadirli, Batıdan Ceyhan, Güneydoğudan Erzin ilçeleriyle çevrilidir.¹⁸ 1924 tarihli Teşkilatı Esasiye Kanunu ile sancakların vilâyete dönüştürülmesi üzerine Cebel-i

¹⁶ **Yurt Ansiklopedisi, Türkiye, İl İl: Dünü, Bugünü, Yarını**, C. 1, Anadolu Yayıncılık A.Ş., İstanbul, 1981, s. 14-15.

¹⁷ **Adana İl Yıllığı 1991**, Kemal Matbaası A. Ş., Adana, 1991, s. 269-272.

¹⁸ Erdem Çanak, “1927 Nüfus Sayımına Göre Cebel-i Bereket Vilayeti’nin Demografik Yapısı, **Akademik Bakış Dergisi**, Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler E-Dergisi, İktisat ve Girişimcilik Üniversitesi, Sayı 54, Nisan 2016, s. 96-97.

Bereket Sancağı da vilâyet oldu. Bu değişiklikle Bağçe, Dört Yol, Hassa, İslâhiye ve Ceyhan kazaları yeni vilayete bağlandı.¹⁹

Osmanlı paleografyasından yeni Türk harflerine bire bir transkript edilen eserde, özel isimler ve yazım kuralları, paleografya da okunduğu şekliyle ele alındı. Konunun anlaşılması açısından bazı ana başlıkların yanına Türkçeleri de yazıldı. “Turuk-ı Muvasâla (Ulaşım) gibi” Eserde bütün sayısal veriler parantez içerisinde gösterilmekte ancak bazı sayısal değerlere ulaşılamadığından parantezlerin bazılarının boş olduğu görülmektedir. Örneğin “...Vilâyetimizin nüfus-ı ma’lûme ve mektûmesi yekûn-u muhtemeli olan (80.000) nüfusa aşâ’ir-i seyyarenin iskânı suretiyle inzimâm edecek olan () nüfusuyla kilometre...” Bu durumdaki parantezlere “boş” ifadesi eklendi. Transkripsiyonu yapılan eserin sayfa sayıları, metinde parantez içerisinde (s.8) gösterildi. Türkiye Cumhuriyeti’nin ilk yıllarına ait yerel yazılı kaynakların azlığı dikkate alındığında adı geçen dönemin koşullarında hazırlanan bu eserin, transkripsiyonunun yapılarak araştırmacıların istifadesine sunulmasının mevcut literatüre katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

Cebel-i Bereket Vilâyetine Aid

Coğrâfî, İktisâdî, İctimâî, Tarihî, İdârî Mâlûmâtı İhtiva Eder Bir Takaddümedir.

Adana: Türk Sözü Matbaası 1341 (1925)²⁰

Vilâyetin Coğrâfî Vaz’iyyeti

Hâl-i Hâzırda Hudud-ı İdariye

Şarken Ayntab ve Maraş, Garben Adana’nın Ceyhan Kazası, Şimâlen Maraş’ın Andırın Kazası, Cenûben İskenderun Körfezi

¹⁹ Türkiye’nin yeni idari yapısı hakkında 1924 Teşkilât-ı Esasiye Kanunu’nda “Türkiye coğrafi vaziyet ve iktisadî münasebet nokta-i nazarından vilâyetlere, vilâyetler kazalara, kazalar nahiyelere münkasemdir ve nahiyeler de kasaba ve köylerden tereküp eder” şeklinde açıklamalar yer almaktadır. Cebel-i Bereket Vilayeti, 20 Mayıs 1933 tarih ve 2197 sayılı “Bazı Vilâyetlerin İlga ve Bazılarının Birleştirilmesi Hakkındaki Kanun” ile ilga edilerek, vilâyete bağlı bulunan Osmaniye, Bağçe, Ceyhan ve Dört Yol kazaları Adana’ya, İslâhiye kazası ise Gaziantep’e bağlandı. Ayrıntılı bilgi için bkz., **Resmî Gazete**, “Bazı Vilâyetlerin İlga ve Bazılarının Birleştirilmesi Hakkında Kanun”, Sayı 2411, 27 Mayıs 1933, s. 2510-2511; **TBMM Albümü 1920-2010**, “Durumlarında Değişiklik Olan İller”, s. XIX.

²⁰ **Türkiye’nin Sıhhi İctimai Coğrafyası: Cebel-i Bereket (Osmaniye) Vilayeti**, Büyük Millet Meclisi Umur-ı Sıhhiye ve Muavenet-i İctimaie Vekâleti, Türk Sözü Matbaası, Adana, 1341/1925, s. 2.

Avâruz-ı Araziye (Arazi Engebeleri)

Amanos [Cebel-i Bereket] dağlarıyla arazilenmiş olan vilâyet cenûb-î şarkî ve şimâl-î garbî sath-ı mailleri müntehâlarıyla bir hudud-ı tâbi’iyyeye mâlikdir. Mühimce inhitâtlar ve irtifâ’lar arz eden (s.3) dağlar insanların her suretle sehilen muceb-î istifâdeleri olabilecek teşkilâtta bulunmaktadır. Bilhâssa öyle tatlı ivacaclar, tesviye-i münhânileri gayet seyrek ögle mâ’ile imtidâdları vardır ki Anadolu’da emsâline nadiren tesâdüf olunabilir. Şimâl ve şimâl-i şarkî mâ’ilesi üzerinde Islâhiye, Keferdiz, Düziçi (Haruniye Nahiyesi) ovaları hem mevki’i ve manzaraları, hem de kâbiliyet-i zirâiyeleri itibariyle hâiz-i ehemmiyet ve câleb-i dikkat mâ’ile imtidâdlarıdır.

Mevani’-i Tabi’iye (Doğal Engeller)

Vilâyet dâhilinde herhangi bir vazîyet-i idarîye, iktisâdiye ve ticâriyeyi işkâl edecek bir mani-i tabîî yoktur. Her nokta-i nazârdan vilâyetin hudud-ı tabîiyesi olan Ceyhan nehriyle, vilâyeti Maraş’dan ayıran ve Amanos’un en müşkil teselsül ve imtidâdı demek olan Düldül dağları mevcûd ise de bunlar vilâyeti tahdîd eden hadd ve hatt-ı tabiiyelerdir.

İklim

Cebel-i Bereket dağları sâth-ı mâ’illeri müntehâlarıyla halkın ve binâen-aleyh tabîî kanunların tahdîd etmiş olduğu mıntıkâ ki, vilâyetin hudud-ı idariye-i hâziresi haricinde kalmış olan Ceyhan ve Ayas kazaları da bu mıntıkâya dâhildir- umûmiyetle râkım farklarının (s.4) icâb ettirdiği tedricî ve muntazâm derece-i harâret tefâzulleri dâhilinde olmak üzere yek-nesâk bir hava-yı hâizdir. Derece-i harâret itibariyle mıntıkâ-i mutedile ile mıntıkâ-i hârre vasâtisi dâhilindedir. Vilâyetimiz için hilkatin çizmiş olduğu hudut dâhilinde hâkim ve nafi rüzgârlarla, yağmur istikâmetleri, derece-i harâret, yebûset ve rutûbet aynı evsâf ve şerâiti ihtiva etmektedirler.

Turuk-ı Muvasâla (Ulaşım)

Tabîî Yollar

El-yevm vilâyeti şimâl ve şimâl-i garbî ve garp cihetlerinden tabiâten kucaklamış ve tahdîd etmiş olan Ceyhan nehri vesâit-i bâsite ile kâbil istifade bir haldedir. Bu nehrin munsâbından itibaren Harûniye nahiyesinin kısm-i garbîsine kadar imtidâd eden tûl üzerinde hâlen dâhi mühimce nakliyat mümkündür. Ve kereste nakliyatı yapılmaktadır. Maa-hazâ maktâ-i

cereyan, istikâmet-i cereyân, sür'at-i cereyan nokta-i nazârından arz edilen tûl üzerinde bazı enhâr merâkibinin çalışabilmesine kâbiliyetlidir. Bil-hassa bu nehir munsâbının Yumurtalık gibi tabîî bir limanla münasebet ve alâka-i hâlkiyyesi-ki Yumurtalık limanı kıtanın vilâyete bahşetdiği bir mâhreç-i (s.5) bahrîdir. Mâzide olduğu gibi istikbâlde de vilâyetin avâmil-i inkişâfından başlıcası olacaktır. Yumurtalık ile Payas arasında ve İskenderun Körfezi dâhilinde tahminen (50) kilometre imtidâdınca bir târik-i bahrî mevcûd bulunmaktadır.

Sinâ'î Yollar

Demiryollar

Vilâyetimiz dâhilinde Bağdad hatt-ı kebîrinin (130) kilometrelik kısmıyla Toprakkale İskenderun hattının (40) kilometrelik kısmı mevcûd ve mümteddîr. Her iki hat vilâyetimizi, kâbil-i ziraat ve ormanlık olmak üzere iki münâsîp parçaya ayırmış bulunmaktadır. Mebde Haydarpaşa olmasına göre, Toprakkale-İskenderun hattının sağ, Bağdad hattının solu vilâyetimizin kâbil-i ziraat arazisiyle muhât ve on iki istasyonla bezenmiştir. Toprakkale-İskenderun hattının solu ve Bağdad hattının sağ da Payas'dan Ekbez İstasyonu'na (Kilis-Çobanbeyli arası) kadar Cebel-i Bereket ormanlarını kuşaklamıştır.

Şoseler

1- (91) kilometre tûlünde Toprakkale-Osmaniye, Hasanbeğli-Keller-İslâhiye-Meydan-ı Ekbez [cenûb hududu mûntehâsı] (s.6)

2- Keller-Maraş şosesinin vilâyetimiz dâhilindeki (12+500) kilometrelik kısmı;

3-Keller şosesinin vilâyetimiz dâhilindeki (000+32) kilometrelik kısmı;

4-(35) kilometre imtidâdında-Osmaniye-Çardak Köyü-Yarbus Nahîyesi

Bunlardan Toprakkale - Osmaniye- Islâhiye şosesi Bağdad hattının inşasından evvel pek mühim idiyse de hattın inşasından sonra eski ehemmiyetini zâyî' etmiştir; Çünkü demir yoluna pek yakın, hem de muvâzi'dir.

Keller-Maraş ve Keller-Ayıntab yolları el-yevm iktisâden fevkalâde hâiz-i ehemmiyet bulunmaktadırlar. Türkiye-Suriye hududunun yakınlığı hâsebiyle Bağdad hattıyla vilâyât-ı şarkîyye beynindeki icâbât-ı askeriye

nokta-i nazarından bu iki yolun ehemmiyet-i hayâtiye ve askeriyeleri müstâğni-i arz ve izâhdır.

Çardak-Yarbus yolu; Cebel-i Bereket'in en mebzûl ve kesîf orman mıntıkâsını Osmaniye ve Ma'mûre istasyonlarına rabt etmekde olduğundan vilâyetin halen ve âtiyen mevâd-ı inkişâfı olmaktadır ve olacaktır.

Bağdad hattına âid mühimce bir kısmın Suriye hududu (s.7) dâhilinde kalmış olması hâsebîyle vilâyât-ı şarkıyye-i iktisâdiyatının el-yevm en mühim transit mahalli Keller İstasyonu olmuştur. Vilâyetimiz mahsûlât-ı dâhilîyesinin dâhî merkez-i ihrâc halini almağa başlamış olan Kellerin transit vazifesi, ehemmiyet-i askeriyesi Suriye hududunun devletçe matlûb-u icâb ve emniyet dâhilinde bir şekil iktisâb etmesine kadar bit-tabî bütün manasıyla devam edecektir. İcâbât-ı askeriyeye ve muktezîyat-ı iktisâdiye itibariyle vilâyetimizin yalnız Keller mevkii devletin bir nokta-i in'itâfidir.

Mersin-Keller ve Haydarpaşa-Keller istikâmet vasıtasıyla vilâyat-ı şarkıyyeye müteveccih ve merbût-u iktisadî ve bil-mukâbele vilâyat-ı şarkıyyeye her nokta-i nazârdan dâhil-i Anadolu merâkiz-i mühîmmesine rabt eden Keller-Mersin ve Keller-Haydarpaşa istikametlerindeki cereyân-ı iktisadî, merkez-i sıkletini Kelerde ve Binaberin vilâyetimiz dâhilinde bulundurmaktadır. Siyaseten nezâket ve ehemmiyet-i mevkîyesinden sarf-ı nazâr, yalnız ehemmiyet-i iktisâdiye ve askerîye, Cebel-i Bereket'in en büyük bir idare-i mülkiye-i cûz'-i tâmm halinde yani vilâyet halinde kalmasını icâb etdiren ve taht-ez-zeminde bulunduran esbâb-ı kaviye-i idariyedir. Vatanın icâbât-ı hâliye ve müstâkbelesi devletçe umumi bir ahenk dâhilinde ve binâen-aleyh umumi bir nazar görüleceği bedihî bulunduğu lüzûm ve icâbâtın ve ale'l-umûm mesâlih-i mühîmme-i (s.8) müteferri'âlarının mahâllen bildirilmesi ve bu suretle ilmi tevsikâtla vatan parçalarının en muvafık teşkilâta mazhar edilmelerine mehmâ-i emken delâlet edilmeğe çalışılması vücûbuna binâ-en vilâyetimizin, devletin umûmi iktisâdiyatı nokta-i nazarından haîz olduğu ehemmiyet ve husûsiyet-i mevkîyesi üzerinde fazlaca tevakkûfla tafsîl-i ma-vâka' mecburiyet görülmüştür.

Irki Vazîyyet ve Tevzi' (Köken Durumu ve Dağılımı)

Vilâyetimiz sükkânının ekseriyet-i mutlâkasını Türk unsuru teşkil etmektedir. Mevcûd Türk unsurunun eczası olan birçok aşiretler mevcûd olup bunlardan bir kısmı Selçukilerden evvel bir kısmı Selçukiler zamanında, bir kısmı da Osmanlı Hükümeti'nin teşekkülünden sonra Türkistan cihetlerinden gelmişlerdir.

Aşiret hüviyetleri el-ân tamamiyle silinmemiş olan Türk aşiretleri ber-vech-i âtidir: [Vilâyetin hudûd-ı idâriye-i hâzırasına değil; hudud-ı tabiîyesine nazaran]

Osmaniye Kazası: Tacirli, Ulaşlı, Kumarlı aşiretleriyle pek cüz'i Rum ili muhaciri;

Dörtyol Kazası: Bozdoğan aşiretinden bir kısım, bir mikdar Rum ili ve Girid muhaciri; (s.9)

Ayas (Yumurtalık) Kazası: Bozdoğan aşiretinden bir kısım, bir miktar Rum İli muhaciri;

Ceyhan Kazası: Bozdoğan aşiretinden bir kısım, Cerid aşireti, mühimce miktarda Rum ili muhaciri, Kürd ve Çerkes muhaciri;

Bağçe Kazası: Farsak Dilgili Aşiretleri;

İslâhiye Kazası: Ökçe İzzeddin aşiretinden kısım-ı mühimmi ile Kürd aşiretlerinden Celikânlı, Delikânlı, Müsikanlı, Şerikanlı, Ekibyanlı, Bilikanlı, Beveriyanlı, Melikanlı aşiretleri;

Hassa Kazası: Ökçe İzzeddin aşiretinin kısım-ı mütebâkisi, bunlardan başka aşâ'ir-i seyyareden Aydınlı aşireti mevcûd ise de yazın vilâyât-ı saîre menâtkında, kışın vilâyetimiz dâhilinde saîrdirler.

Asırlardan beri yakinen hal-i temasda bulunmaları hâsebîyle adât, an'anât ve menâkıb i'tibariyle tamamen denecek derecede bir hüviyet-i müşabehe-i muayyene almış olan vilâyetin hududu tabiîyesi dâhilindeki Türk-i aşâ'ir-i mukîmesi, Türk kelime-i şamilesiyle ifade edilen milli camiânın umûmi hüviyetini iktisâb etmekde ve hüviyet-i husûsiyeleri tadrîcen silinmekdedir. İslâhiye kazası dâhilinde meskûn Kürd aşiretleri oldukça Türkleşmiş bir halde olup pek (s.10) uzak sürmeyecek bir zaman zarfında ve ufak bir himmet-i mahsûsa ile tamamen Türkleştirilmeleri kât'iyen mümkün bulunmaktadır. Ceyhan kazası dâhilindeki Çerkesler hüviyet-i husûsiyye-i milliyelerini muhafaza etmekte iseler de e kâll-i kâlil olmaları hâsebiyle her hangi bir husus da müessir olabilmeleri suret-i kât'iyede gâyr-i mümkündür denebilir; çünkü mütezâhir ve mütebâriz bir benlik iktisâb etmiş ve milli benliği gitdikçe kesb-i kuvvet eylemekde bulunmuş olan Türk ekseriyet-i kâhiresi arasında kalmış oldukları gibi, millî hüviyetlerini muhafazaya hâdim ve amîl bulunan saray ve saire gibi müessesât-ı istinâdiyeleri münhedîm ve münâdim olmuştur. Ceyhan Nehri hadd-ı tabiîyesiyle ayrılmış olan vilâyetimiz dâhilindeki Türk aşiretleri, ikâmet-i medide dolayısıyla muhit-i muayyinin taht-ı tesirinde kalmış olmakdan ve her hâl ve hareketlerinde asırlarca hal-i temasda bulunmakdan

mütevellid adât, an’anât ve menâkıb-ı müşâreket ve müşâbeheti yüzünden vilâyetimizin teşekkülât-ı tabîiye ve sâir müessirâtına hâs bir hüviyet-i mahâlliye almıştır. O derecede ki Ceyhan nehrinin Kozan ve Adana cihetleriyle vilâyetimiz sükkânı arasında dikkatlice bir göz, birçok hayati ve bariz farklar görmekte gecikmez.

Dini Vâz’iyet

Vilâyetimiz sükkânının ekseriyet-i mutlâkası Hanefî ül-mezhebidir.(s.11)

İslâhiye Kazası dâhilinde birkaç Türk köyü ile birkaç Kürd köyü alevidirler. Mezheb-i hanefiden olan ekseriyet-i mutlakada dine karşı pek saf ve kuvvetli bir merbutiyet vardır. Maa-haza dinin saffet ve halisiyetini (saygınlığını) haleldâr etmiş olan birçok hurâfat ve ifratatından halk umumiyetle berîdir. Belki de aşiret hayatının şekl-i ser-azâdigisi dolayısıyla olmalıdır ki, dinin halk arasında carî ve münteşir şekl, merasimi, esasât-ı diniyenin metânî ve safvetinden pek cûz’i inhıraf edebilmiş ve din fitriliğini muhafaza etmekde bulunmuştur. Bu itibarla halk ne bir takım fuzûlî ve mûnzamm hurâfatın taht-ı tesirinde kalarak câhilâne ve manasız bir taâssubun kurbanı olmuş, ne de dine karşı laûbali ve la-kayd bir vaziyet almıştır.

Tarihî Vâz’iyet

1281 tarihine kadar yerli ağalar ve derebeyleri tarafından idare edilmek suretiyle kâbile ve aşiret hayatı yaşamış olan sekene-i asliye, kendi beğlerinden Aziz Beğ’in teşebbüsât celâdetiyle sahâ-yı cidâle atılmış ve Kilikya’nın Cebel-i Bereket menâtığında icra-yı hükümet eden Ermeni hükümetcikleriyle uzun müddet cidâl halinde kalmış, Aziz Beğ’in oğlu Davud Beğ Mısır’ın Türkmenler tarafından idaresi esnasında Mısır (s.12) Türkmenlerinin yardımını da temine muvâffak olarak Ermeni hükümetciklerine nihayet vermiş bi’n-netice Türkleri ve Türklüğü bu mıntıkâda hâkim kılmışlardır. Bu hatıraya hürmeten ve izâfeten merkezi Payas olmak üzere Aziz Sancağı tesis edilmiştir.

Kâbile ve aşiret hayatının vâf-ı mümeyyizi demek olan aşiret münâazâtı ve hükümete karşı olan asâyiş ve inzibâtı muhtell harekât-ı bağıyâne dolayısıyla Akdeniz’in pek mühim bir medhâl ve mahrec-i ticâriyesi olan İskenderun ve alel-ûmum İskenderun Körfezi’nin temin-i selâmeti için devletçe görülen lüzûm üzerine meşhur Derviş Paşa ümerâ ve

idaresinde bir kuvva-i askerîye ile bir heyet-i ıslâhiye tarafından te'dibât ve ıslahat yapılmış, kâbile ve aşiret hayatına mehmâ-emken nihayet verilerek Türk aşiretleri dağlardan Çukurova kenarlarına indirilmiş ve iskân edilmiş, heyet-i ıslâhiye a'zasından vak'ânüvis meşhur Cevdet Paşa merhum tarafından vilâyetin her nokta-i nazardan fevkalâde câleb-i dikkat ve ehemmiyet olan bereket ve kâbiliyetine binâ-en Cebel-i Bereket tevsim olunmuş ve sancak merkezi olmak üzere de el-yevm nahiye merkezi olan "Yarpuz" intihâb edilmiştir. 1295 tarihinde merkez liva ittihâz edilmiş olan Yarpuz'dan liva merkezi kaldırılmış, liva heyet-i umûmiyesine nazaran merkez-i vaziyet de bulunan ve şimendifer güzergâhında olan (s.13) Osmaniye kazası 1325 tarihinde liva merkezi ittihâz edilmiştir. Anadolu şîb-i ceziresiyle Arabistan Ceziresinin fasl-ı müşterekesinde olması, kâdimden beri ehemmiyet-i ticariyeleri marûf ve malûm bulunan Payas ve Ayas (Yumurtalık) ve İskenderun gibi tabii mahreç-i bahrilere ve limanlara mâlik bulunması itibariyle bir hususiyet ve mümtaziyet-i mevkiye arz eden Cebel-i Bereket mıntıkâsı, edvâr-ı maziye cihangir ve müstevlilerinin daima câleb-i nazarları ve pamâl-i istilâları ve bazen de karargâh ve telâkigâh-ı askerileri olmuş, bu yüzden müstevli cihangirlerin kuvvetlerine tabii olmak üzere imarât ve tahribât-ı mütevelliyeye mâ'ruz kalmıştır. El-yevm vilâyetin her tarafı harabelerle malidir.

Avarız-ı arzîye, mevâni-i tabiiye, iklim ve sair müessirât-ı fitrîye ve muhitiye itibariyle Cebel-i Bereket'in hudud-ı tabiiyesi dâhilinde bulunan ve el-yevm Adana vilâyetine tabii olan Ceyhan Kazası bundan mukaddem "Yarsuvat" nahiyesi namıyla muanven iken Kafkas muhacirlerinden bir kısım Çerkes unsurunun nahiye dâhiline yerleştirilmesi ve bir müddet-i mahdûdenin mürûrunda sarayla kesb-i sıhriyet ve irtibat eden bazı çerkes beğlerinin nüfuz-ı meş'ûmları, Cebel-i Bereket'in Çukurova'da en zengin, müteşebbis ve faâl bir nahiyesi olan Cerid nahiyesinin Yarsuvat nahiyesine inzimâmı ve nahiyesinin (s.14) "Hamidiye" ismiyle tevsimini intâc etmiş ve 310 senesinde kaza haline geçen Hamidiye (Ceyhan) yine ayn-ı müteneffiz tesirleriyle Adana'ya ilhâk ettirilmiştir. Devletin teşkilat-ı idariye-i tabiisine kadar tesirât-ı şahsiyelerini hulûl ve nüfuz etdiren çerkes beğleri ve bi'n-netice saray, Cebel-i Bereketi tedricen gâyr-ı tabii ve mühmel bir vaziyete ilkâ eylemişlerdir. Zengin Cerid nahiyesinin inzimâmıyla nüfus ve varidât itibariyle kesb-i kuvvet ve vüs'ât eyleyen Ceyhan kazasının Adana'ya rabtıyla tabiiyet hilâfı bir vâz'iyet-i mühimmeye düşmüş olan Cebel-i Bereket'in rahnesi kâfi gelmiyormuş gibi Kozmo ve Simiyon oğlu gibi muhtekir Adana hububat tüccarları vilâyet meclis idaresine de aza bulunmalarından bi'l-istifade Ayas'ın Adana'ya ilhâkı için senelerce uğraşmışlar, tahakküm-ü ticarîlerini teşkilat-ı idariyeye nüfuz ettirmeye

muvaffak olarak 333 senesinde vilâyetimizin aksâm-ı tabîyesinden bulunan Ayas'ı dâhi Adana'ya ilhâka muvaffak olmuşlardır. Münasebât ve esbâb-ı tabîiye ile yekdiğerlerine merbût bulunan ve ancak bu suretle bir muvâzenet-i nafiâ kudretini hâiz olan Cebel-i Bereket meş'ûm nüfuzların kurbanı olan ûzv-ı tabîiyelerinden mahrûm kalmakla bi't-tabî şiddetle müteessir olmuş gâyr-î tabîî şeraîit ve âdem-i muvâzene, kemîyeten ve keyfîyeten tesirini göstermiş, Cebel-i Bereket'in bereketli inkişâfını dumûra ve tevakkûfa mâruz bırakmıştır. İdare-i istibdâdiye (s.15) valilerinden ve vilâyet nüfuz maddi ve manevîyesinden sehîlen azâmî istifade temini, tahakkûm mesnedleri ihzârı için Hamidiye ismiyle de tevsime delâlet etmek suretiyle icâb-ı hilkâtlerini gösteren türedi çerkes beğlerinin takip ettikleri yolu başka emeller ve amellerle takip ve intâç eden Kozmo ve Simiyon oğlu gibi birkaç muhtekir Hristiyan tüccarının Ayas kazasını Adana'ya ilhâk ettirmelerindeki maksada gelince: Bağdad hattının inşâasından evvel pek mühîm bir medhâl ve mâhrec-i bahri olan Yumurtalık limanında teksif ettikleri muamele-i ticarîyelerini emel ve arzuları dâhilinde suhûletle cereyan ettirebilmek, kendileriyle münâsebet-i ticariye de bulunmak zarûret ve mecbûriyetinde bulunan esnafı ve halkı bil'a-kayd-ü-şart tahakkümleri altında bulundurmak, ihtikârdan ve saire muâmelâtın mütevellid şikâyatın mercilerini uzaklaştırmak, Adana'da kendi nüfûz ve tesirleri altındaki merâcie müracaat mecburiyetinde bırakarak usandırmak, yıldırma ve bazen imkânsızlığa marûz bırakmak ve bu suretle ihtikâr ve tağallûb-i ticarîlerini arzuları dâhilinde cereyan ettirmeğe muvaffâk olmak idi ve fi'l-hâkika bir müddet için tasavvurları tamamen husûl bulmuş idiye de inkılâbat dolayısıyla temâdi edememiştir. Meş'ûm ve mel'ûn maksâd ve nüfuzlarla, tabî'âtın ve icâbiye-i hilkâtin hudud-ı gâyr-î tabîyesini dâhilinde bulunmak (s.16) mecburiyetinde kalmış olan Ayas'ın dâhi vilâyetimizden fekk-i rabita ettirilmesi, vilâyeti her suretle sarsmış ve şeraîit-i gâyr-ı müsâideye mâ'ruz bırakmıştır.

Nüfus, Mesâha-i Sathiye (Nüfus, Yüzölçümü)

Vilâyetin nüfus-ı muhakkaka ve ma'lûmesi (64000) dir. Vilâyet hudûdu tabîyesini dâhilinde bulunub da esbâb-ı mâ'ruza hâsebiyle vilâyetimizden ayrılmış olan Ceyhan ve Ayas kazalarının nüfusları bi't-tâbi dâhil değildir. Nüfus-ı muhakkaka mikdârının tahminen dörtte biri nisbetinde nüfus-ı mektûme olduğu kavîyen muhtemeldir. Edvâr-ı sâkita-i idare ve hükûmetlerinin kâvilleriyle fiilleri arasında çok mühim farklar görerek kendi hükûmetinin ve bi'n-netice kendi benliğinin birçok menâfi'ini ihmale almış olan halk idâre-i hazırânın temayülât-ı fitriyelerine daha fazla uygunluğunu sezmekte if'âl ve akvâlde ve tahsîsen icraatda daîma mutabâkat ve

muvaffakâtlar görmekte ve menfaâtlerini bu suretle daha muhitâne idrâke imkân bulmak da olduğundan esbâb-ı muhtelif tesiriyle ketm-i nüfusta şimdiye kadar bir menfaat tasavvur ve tahayyül etmek de bulunan halk muntazâman nüfûsa kayd olunmak da ve vilâyetin hakîki nüfus miktarı gittikçe tezâhür ve tahakkük etmektedir.

Vilâyetin Hudûd-u İdâriye-i Hâzırasına Nazaran Mesâha-i Sathîyesi (s.17) (10000) kilometre murabbâ'dır. Hudûd-u tabîyesine nazaran-ki Ceyhan ve Ayas kazalarının Ceyhan nehriyle tahdîd edilen kısımları dâhildir - mesâha-i sathîyesi (boş) kilometre ve murabbâ'dır. Ma'lûmat-ı mâ'rûzeyeye nazaran kilometre ve murabbâna (boş) nüfus isabet etmektedir. Nüfus kesâfetindeki azlık bî-t-tâbi câlib-i nazardır. Bütün bereketine ve ehemmiyet-i mevki'yesine nazaran nüfus azlığı, vilâyet hesabına mûcib-i endişedir. Bu itibarla vilâyetin nüfusa ihtiyacı derkârdır. Kış mevsimini vilâyetimiz dâhilinde geçiren ve binâen-âleyh vilâyetin kâbiliyât ve ahvâl-i tabîyesiyile kesb-ül-ülfet ve ünsîyet eylemiş olan ale't-tahmin (boş) nüfusa bâliğ aşâ'ir-i seyyarenin vilâyet dâhilinde iskânları pek muvafık ve mümkün olabilecektir. Aşâ'ir-i seyyarenin meşgale-i hâzıraları muhtelif cins ve nev'inde külliyyetli hayvan yetiştirmek olduğuna göre tebdil-i meşgale külfetine birdenbire mâ'ruz kalmamaları ve istihsâl buhranından vikâyeleri itibariyle kâbiliyet-i hâzıralarından istifade etmek ve tedricen temayül edecekleri mecburiyet hiss edecekleri ziraat için de vüs'ât ve kâbiliyeti pek yüksek arazi dâhilinde iskânlarını te'min eylemek zü'l-vecheyn bir iskân olacağından havası ve havas-ı saire-i tabîyesiyile hâlen ve âtiyen temâmi-i ülfetleri mümkün bulunan Bağçe kazasının Haruniye nahiyesi dâhilinde iskânları her nokta-i nazardan (s.18) bir icâbet ve isabettir. Aynı suretle kâbiliyet-i ziraîyesi pek yüksek olan Islâhiye Ovası ve mezkûr kazanın Keferdiz nahîyesi dâhi çiftçiliği kuvvetli muhâcirler için pek kıymetdar iskân menatıkıdır. Vilâyetimizin nüfus-ı ma'lûme ve mektûmesi yekûn-u muhtemeli olan (80.000) nüfusa aşâ'ir-i seyyarenin iskânı suretiyle inzimâm edecek olan (boş) nüfusuyla kilometre ve murâbbâna isabet eden nüfus mikdarı (boş) oluyorsa da vesâit-i hâzıra, icâbâbat ve ihtiyacât-ı mahâlliyeye nazaran müstâhsıl nüfusun kilometre ve murabbâna (10-25) isabet etmesi müreffeh ve serbest bir geçim için tecrübemizce lâzım ve şimdilik kâfi olduğundan daha (40-50) bin nüfus isti'aba kâbiliyeti ve tahammülü vardır. Nükât-ı mesruda kâbiliyet-i ziraîye itibariyledir. Ovalık aksâma iskân edilecek nüfusun meşgaleleri ziraat olabilecek ise de dağ kısmına iskân edilecek nüfusun meşgâli zeytuncılık, fisdık ve fındıkçılık ve umumiyetle meyvecilik ve kerestecilik olacaktır. Dağlarımızda zeytun, fındık, fisdık bilhâssa pek mebzûldür. Bazı asâr-ı bakîyeye nazâran edvâr-ı mâzide ormanlarımızda bağcılık, zeytuncılık vâsi' mikyâsda yapılmıştır.

Cebel-i Bereket’in Çukurova ciheti sâth-ı mâilleri kâmilten zeytun ağaçlarıyla mestûrdur. (s.19)

İktisadî Vâz’îyet

Vilâyetin Menâbi’i Hâzırası (İlin Şu Andaki Kaynakları)

İbtida’î bir halde bulunan ziraâtî ile portakalcılık, aynı ibtidâ’ilikde bulunan kerestecilik, odunculuk ve kömürcülük dır. Menabi’i hâzıranın ilmî ve fennî bir tarzda işletilmeleri halinde bu yüzden hâsıl olacak servet-i tabiîye pek yüksek bir miktara bâliğ olabilecektir.

Menâbi’i Müstefide (Yararlanılan Kaynaklar)

Pek mütenevvî’ mebzûl madenler, zeytuncilik, bağçecilik, portakalcılık ve meyveciliktir. Cebel-i Bereket dağlarının Çukurova’ya nâzır ve mümtedd sâth-ı mâilelerinden Çukurova’ya doğru akan ve Ceyhan nehrine intisâb eden ve her mevsimde cereyanları devam eyleyen seylâbî mizâcdaki ırmakları ve dereleri pek mühim ve pek câleb-i dikkat sükûtlar yapmakda olduğundan pek yüksek miktarda kudretü’l-elektrikiyeye istihsâli daima ve sehilen mümkün bulunmaktadır. Binâen-âleyh en tasarrufkâr usûl ve tarzda kuvve-î muharrike istihsâli demek olan sükût-u miyahlardan kudret-i elektrikiye istihsâli âtiyen sanayi’-i cesimiye’nin tes’îs edebilmesi için en kuvvetli bir zamandır. Ba-husûs mütenevvî’ ma’denleri el-yevm sinesinde saklayan Cebel-i Bereket (s.20) sükût-ı miyâhlarının bi-nihâye bereketleriyle ma’denlerinin işledildiğine şahid olacaktır. Çukurova kısmı yaz mevsiminde 50-60 derece-i harârete kadar terfî etmekte olduğundan halkın hava, su ve sair tabiî bedi’âlarından istifâde için koşdukları ve iltîca ettikleri en yakın ve en elverişli yayla mevkîleri Cebel-i Bereket yaylalarıdır. Bu yaylalar mehmâ-emken medeni şekillere ifrâğ edilecek olursa bütün Çukurova’nın her dürlü şerâiti ihtivâ edebilen en münâsib ve müsâid yaylası Cebel-i Bereket olacaktır. El-yevm kısmen de olmaktadır. Bu yayla meselesi dâhi vilâyetin en mühim menâbi’i müstâkbesinden biridir. Hükümetin Çukurova mücadele-i sıhhiyesine gösterdiği alâka ve ihtimâm-ı mahsûsanın bir kısmı Cebel-i Bereketden fennî bir yaylacılık hayatı meydana getirilmesine hâsr ve tahsîs edilecek olursa pek müsbet ve âmeli bir tedbir olur, daha mahdûd bir zaman zarfında sıtma ve verem mücadelesi semereli netâyic vermeye başlar. Osmaniye’yi a’zâmî yirmi kilometrelik bir yol ile yayla mevâki’ine rabt etmek, Çukurova vilâyetlerinin ahvâl-i sıhhiyelerinde pek mahdûd zaman zarfında me’mûlün fevkînde bir inkılâb husûle getirebileceği gibi vilâyetimizin ormanlardan daha müsâid şerâit dâhilinde

istifadesini temin etmiş olmak nokta-i nazarından da iktisâden pek mühim bir inkılâb ve inkişâfa vesîle (s.21) olacaktır.

Tabiâtın vesâir münasebât ve müessirâtın Cebel-i Bereket'e bağladığı Ceyhan ve Yumurtalık kazalarının Adana'ya rabtı vilâyetimizi mütemâdiyen ve müstemîrren düçâr-ı za'âf etmekte ve iktisâden felce uğratmakta devam edecektir. Heman da nısfî orman mıntıkâsı olan Cebel-i Bereket vilâyeti nüfusu bi-t-tâbî kâbil-i ziraat ova aksâmında mütekâsıftır. Tamamen kâbil-i ziraat ova kısmında olan iki kazanın ayrılığı, nüfus-ı mütekâsıfenin kısm-ı mühîmmîni vilâyet nüfusundan ayırmış olduğu gibi kâbil-i ziraat-i aksam-ı arazinin ve kâbiliyet-i ziraiyeleri hâsbe'l-mevkii ve hâsbe'l-meşğale yüksek olan ahâlinin diğer bir vilâyete rabtı, vilâyet vâridât-ı ziraiyye ve sair husûsat-ı iktisâdiyesini pek gâyr-ı makûl ve şayân-ı endişe şerâite mâ'rûz bırakmıştır. Anadolu ve Arabistan şib-i cezirelerinin her nokta-i nazardan en nâzik ve hassas faslı müşterekinde bulunan vilâyetimizin mahrûm-ı inkişâf kalmasında, mani'i inkişâf şerâite bırakılmasında idari; iktisâdi ve be-tâhsîs-i siyâsi nokta-i nazardan bir isabet bulunmadığı ve bulunmayacağı bir hakikât-ı müsbete ve bahiredir. Vilâyetin zengin bir devlete komşu bulunması, bu komşunun harben ve kâhren istilâ edüb bi-t-tecrûbe âdem-i imkânını anladığı vilâyetimizi istilâ-yı iktisâdiye mâ'rûz bırakmak ve bu suretle muslih bir hulûle zemin (s.22) hazırlamak emelinde olması gibi calib-i ehemmiyet-i nûkâtın vücûdu elbette kâbil-i red değildir. Binâen-âleyh vilâyeti iktisâden kuvvetli bulundurarak her hangi bir istilâ-yı iktisâdi için gâyr-ı kâbil-ü hulûl ve nüfuz bir hale getirmek ve bu halde devam ettirmek iktisâdî bir icâb-ı zarûrettir.

Vilâyet dâhilinde inkişâf fikri ve bi-n-netice inkişâf-ı iktisâdi henüz hâl-i tevlîdde bulunduğu cihetle vâsî' salâhiyetli bir idare-i mülkîye cûz'i tamamı demek olan vilâyet teşkilâtının her nokta-i nazardan delâlet ve velâyetine bir müddet için halkımız muhtaç ve müftekidir. Gerek inkişâf-ı mahâllinin hâl-i ibtidâ'ide bulunması, gerekse hudut boyu teşkilat ve teşekkülât-ı iktisâdiyesinin siyâset-i hükûmetle alâkadarlığı dolayısıyla vâsî' salâhiyetli, ihâtalı ve nâfiz nazarlı bir idâre-i mülkîye tarafından tedvîr-i umûr edilmesi bir zarûret-i ilmîyedir.

El-yevm mevcûd teşkilât-ı hükûmetin vâridât-ı lâzîmesini te'min edememekte olan vilâyetin menâbi'i mevcûde-i hazırası bir esâs-ı sâlim ve sâhihe rabt edilecek olursa, pek mahdûd zaman zarfında teşkilât-ı idâreye kifâyet edecek derecede vâridat te'min edilebileceği muhakkaktır. Menabi'i mevcûde-i hâzıradan sür'ât ve suhûletle imkân-ı halli bulunan mesâil ber veçh-i âtîdir: (s.23)

1- El-yevm eşhâs tasarrufunda bulunub tapuca mukâyyed olmadığından vergiye tabi bulunmayan arazi mikdârı, vergiye tabi arazi mikdârının her halde birkaç mislidir.

2- Kereste, kömür ve odun gibi orman müstahsalâtı o kadar gâyr-ı muntazam bir halde bulunmaktadır ki vilâyetin ihracaât-ı hakikiye-i seneviyesiyle, rûsûmu alınmakda olan mikdar arasında heman on misline kârib fark vardır. Arazi ile orman müstahsalâtı, hiçbir yerde vilâyetimiz derecesinde düçâr-ı ihmâl olmamıştır.

Bu iki meselenin sür'ât ve selâmet-i hâlli, vilâyet varidât-ı hâzırasının masrafa tekâbül ettirebilir ve mütevâzin bir büdcenin meydana getirilmesi mümkün olur. Menâbi'i mevcûde-i hâzıranın veche-i kanuni de halli ile beraber ilmî bir tarzda işletilmeleri halinde ise varidât masrafı tecâvüz eder. Mesrûd iki maddenin hakiki vâz'iyete sokulmaları hem pek mahdûd zaman zarfında mümkündür, hem de hükûmet diğer mahâller varidâtıyla vilâyetimiz mesârifini kapatmak mecburiyet ve endişesinden kurtulmuş olur. Bilhâssa arazi meselesiyle sûret-i ciddiye de meşgûl olmanın ber-vech-i âti esbâb dolayısıyla fevâidi pek fazla olacaktır:

Aynı arazi hakkında tevârih-i muhtelifeye aid müteâddid tapular mevcûd bulunmaktadır. Bu yüzden birçok menâzi'-i fihe mesâil (s.24) zuhûr ve teselsül etmekde ve hükûmetle arazinin hakiki sahiblerinin hukuku senelerce düçâr-ı ihmâl olmaktadır. Bu hâlin sür'ât-i izâlesinin iktisâdi ve ahlâki menâfii bi-t-tabî pek büyüktür.

Bir takım muğlâk ve şâmil ta'birlerle güya bir hudud-ı muâyyen dâhiline alınmış gibi zân edilen arazi, tapudaki mesâha-i sâthiyesiyle birkaç misli fark göstermekde ve bu suretle bil-farz beş yüz dönüm arazi kaydı olan bir adam, cihat-ı erba'a tâ'birât-ı tâhdidiyesinin şümûlü ve muğlâkiyeti sayesinde fuzûli olarak beşbin dönüm tesahûb etmekde ve mevcûd arazi mikdarının müstâhsil halk arasında makûl ve mütevâzin şerâit dâhilinde tevzi'ine en büyük engel teşkil eylemekdedir. Bir takım muğlâk ta'birât-ı tâhdidiye ile vasi' bir suretde taht-ı inhisârda kalan arazi hem işletilmekten mahrûm kalmakda, hem de arazisi olmayanların veyahût gâyr-i kâfi derecede olanların intifâ' ve faâliyet-i ziraîyesine en büyük mâni teşkil etmekdedir. Bu cihetin de bir an evvel ıslâhı, ziraî ve bi'n-netice sınâ-i inkişâfı tesri' ve teshîl eyleyeceği şüphesizdir. Çünkü halkın mahâlline masrûf olacak intifâ' hevesi şiddetle tâhrik edilmiş olacağı gibi, hakiki müstâhsiller hesabına pek müfîd, memleket iktisâdiyatı nokta-i nazarından pek mühim te'sirâtı olacağı ve şerâ'it-i ma'kûle dâhilinde arazinin halk beyninde tevzi'ine (s.25) vesile teşkil eyleyeceği bedîhidir.

Netice-i Mütalaa (İnceleme Sonuçları)

Vilâyetimiz aksâm-ı sâiresi hudûdlarında tabiîlik- siyasi esbâb ve mecbûriyetler dolayısıyla Suriye cihet-i hududunda gâyr-i tabiîlik mevcûddur- varsa da vilâyetin gârben hududu tamamen gâyr-i tabiî ve binâen-aleyh gâyr-i idarî ve gâyr-i ilmidir. Ber-vech-i bâlâ müsbet ve bâhir hakayık ve icâbât-ı ilmiyeden de müstebân olacağı vechile vilâyetin garb hududunun Ceyhan nehriyle tâhdîd edilmesi ve Ceyhan Ayas kazalarının vilâyete râbtı ilmi bir icâbdır. Yumurtalık gibi tabiî bir limanın bir parça mazhar-ı müzâheret olması, Ceyhan nehri hâdd-ı tabiîyesiyle çerçevesi olacak olan vilâyeti birden bire inkişâf ettirecektir. Ceyhan nehri ile ayrılan Cebel-i Bereket Çukurovası'nın bütün ihracaâtı sûret-i mutlâkade Yumurtalık limanı vâsıtasıyla icra edilecek, İskenderun'un el-yevm tamamen iskât edilemeyen ehemmiyet-i ticariye ve iktisâdiyesi sükût ettirilecektir. Kozan ciheti Çukurovası'nın Ceyhan nehrinin münâsib bir ve iki noktasından esas köprülerle Cebe-li Bereket Çukurovası'na rabt edilmesi halinde ise Yumurtalık limanı büsbütün kesb-i ehemmiyet eyleyecek ve vilâyetimiz vâziyet-i iktisâdiyesini birden bire inkişâf ettirecek, İskenderun limanının sükûtunu da tesri' (s.26) eylemiş olacaktır. Her sene 20-30 milyon portakal ihracaâtı yapan Dörtyol kazamızın portakal ihracatındaki evzâ'-i gâyr-i iktisâdiye meyânında başlıcası uzun karayolları nakliyâtıdır. Cebel-i Bereket ve Kozan vilâyetleri de heyet-i umûmiyeleri itibarîyle aynı eşkâl ve safahâta marûz bulunmaktadır. Hâlbuki en mühim piyasalarda kât'i rekabetlere tahammül gösterebilecek bir vâz'ı tabiiyede bulunan Çukurova'nın en mühim aksâmı nakliyât-ı berriye fiyat ve müşkilâtı yüzünden her sene inkişâfından ve menâfiinden küllî zararlara uğramaktadır. Yumurtalık tabii limanı dolayısıyla- demiryollarının ve Ceyhan nehrinin nakliyâtta ifâ edecekleri vazifeler de nazâr-ı dikkate alınmak şartıyla- nakliyât-ı bahriye için en müsait vâz'iyetde bulunan Cebel-i Bereket ve Kozan Çukurovaları pek uzun nakliyat-ı berriye ile en gâyr-i müsait şerâit-i iktisâdiyenin zebûnu olmaktadır. Ceyhan nehri garb tarafı bir veya iki köprü ile şârk cihetine rabt edilir ve Yumurtalık tabiî limanına şimdilik bir parça himmet edilirse mezkûr liman vasıta ve vesilesi seri' ve müsbet bir inkişâfın amîl ve zamini olur. Yumurtalık limanı gerek hudutların vâz'iyeti gerekse mühim piyasa merâkizine bahren irtibatı dolayısıyla vilâyet-i şârkîyye cereyan-ı iktisâdiyesini dâhi büyük bir kât'iyetle kendisine celb edebilecektir. Hem (s.27) vilâyetimizin hem de vilâyât-ı şârkîyenin en mühim ve şerâit-i lâzimeyi en iyi bir tarzda câiz bir tâhric-i bahriyesi olmuş ve olacak bir liman olan Yumurtalığın İskenderun limanı üzerine yapacağı te'sir ve tâzyik bu suretle daha ziyâde kesb-i vuzû' eylemektedir.

Hâlen mevcûd ve müsbet ilmî, idarî, iktisâdî icâbat âtiyen muhâkkik ve el-yevm gâyr-i mekşûf bir surette mevcûd kâbiliyetler ve menabi’ hâl ve âtiye nazâran husûsiyet-i mevki’ye dolayısıyla ber vech-i mâ’ruz hudûd-u tabîye dâhilinde olmak üzere Cebel-i Bereket’in vilâyet halinde ibkâ ve idâresi, Çukurova’nın en bereketli bir köşesinde feyyâz ve pür-nûr bir Cebel-i Bereket’in sürâtle doğmasını ve şerâit-i mesrûdeyi ihtivâ ettiği takdirde çok sürmeyecek bir müddet zarfında Adana ile her nokta-i nazârdan hem seviye olabilmelerini te’mîn eyleyecektir. El-yevm Adana’da teessüs eylemiş ve gittikçe mütevasîan teessüs ve teşekkül eylemekte ve eyleyecek olan fabrikalar ve sanayi’-i cesîme kuvve-i muhârrikenin istihsâline muktezâ mahrûkatı uzak mesafelerden celb eylemek mecbûriyetinde bulunduğundan, kuvve-i muhârrikenin meselesinde Cebel-i Bereket’in hâiz olduğu şerâit-i münasebe-i fennîye ve iktisâdîyeyi hiçbir vakit hâiz olamayacak ve binâen-aleyh kuvvetli rekâbetler için bu yüzden daîma zaâf-ı hiss edecektir. Cebel-i Bereket’in istinâd ettiği vasi’ ormanlar (s.28) ve tahsîsen pek mebzûl ve pek câlib-i dikkat sükût-ı miyâhlar mahrûkat cihetiyle Cebel-i Bereket’i daîma daha müsâit şerâit-i iktisâdîye dâhilinde bulunduracak ve binâen-aleyh sanayi’-i cesimenin teessüs ve teşekkülü halinde hiçbir rekâbetin sarsamayacağı bir vâz’iyet-i metinede kalacaktır. Çünkü en iktisâdî ve tabîi kuvve-i muhârrike amîli olan küllîyetli ve pek ehemmiyetli sû-i sükûtlarına sahiptir. Adana belki de ziraat hususunda mümtâziyetini mehmâ-emken muhafaza edebilir. Fakat istikbâlin en müthiş bir kudreti’l- elektrikiye ve benâbirin kuvve-i muhârrike deposu olmak istidâd ve kâbiliyetinde bulunan Cebel-i Bereket Çukurova’nın istikbâlde en mühim bir elektrik müddehârı olacaktır.

Hal-i hazırda varidât ve nüfus-ı hâzırasıyla vilâyet olabilmek şartlarından yalnız ikisini pek muvakkât bir zaman için hâiz olamayan vilâyetimizin nüfus meselesi Andırın ve Kars (Kadirli) kazalarının vilâyete ilhâkıyla hâl edilebilir bir şekl-i sehildedir. Nüfus-u la-ale’t-tâ’yin bir tarzda tezyîd ve teksîfin iktisâden bir kıymeti olmadığı ve olamayacağı bedîhidir. İstihsâl menâbiî ve sermayesi kuvvetli olan mahâllerde tabîi bir surette nüfus tekâsûf eder. İstihsal menâbiîne pek kuvvetli bir surette mâlik bulunan Cebel-i Bereket’e teşebbüs ve sermaye kuvvetleri de gelmeye başlamıştır. Henüz (s.29) layık-ı vechle tanınmamış ve tanıtılmamış olan Cebel-i Bereket’i tanıtmak hususunda azimâne teşebbüsâta girişilmiş olduğundan pek yakın bir zamanda müteşebbislerin ve sermayenin ve bunları ta’kiben de nüfusun tekâsûfe başlayacağı şüphesizdir. Menâbi’-i istihsâliyesi, sanayi’-i cesimenin aksâm-ı mühimmesinde muktezâ-yı mevâdd-ı ibtidâ’iyyeyi mebzûlen muhtevi, kuvve-i muhârrike amellerine en iktisâdî şerâit dâhilinde mâlik bir vilâyeti bütün kuvvetlerine ve menâbiine rağmen yalnız nüfus ve

varidât meselelerindeki noksâni-i hâzırayı binâen ilgâ, icâb-ı ilmî haricinde bir karar olacaktır. Varidât meselesi ufak bir ıslâhat ve himmet meselesidir. Nüfus meselesi de ber-vech-i bâlâ arz edilen tarzlarda hâll ve intâç edilecek meseledir. Her türlü ilmî tedkikâtla daima Cebel-i Bereket olduğu taâyîün ve tahâkkuk edecek olan vilâyetimizin ibkâsına karar it'âsının te'mini ilmî bir kararın husûlüne vesile teşkil edeceği cihetle bu bâbdaki kıymetdâr mesâinize bütün vilâyetçe arz-ı iftikâr ve ihtiyaç eylemekte olduğumuz istirhâmına terdifen iş bu ilmî izâhâtımızı tânzim ve takdim eyledik.

Cebel-i Bereket Vilâyeti Halk Fırkası

Şu'be-i Merkeziyesi

Sonuç

19. yüzyılın ortalarından itibaren, kapitülasyonlar, ticaret sözleşmeleri ve dış borçların da etkisiyle, Osmanlı ekonomisinde tarım, sanayi, ulaştırma gibi alanlarda yabancı etkinliği giderek arttı. Bankacılık, posta taşımacılığı, demiryolları, havagazı işletmeciliği, madencilik sektörü gibi kamu hizmetleri yabancı şirketlerin kontrolüne girdi. Azınlıkların kontrolünde bulunan ticarete ise milli tüccar bir türlü ön plana çıkamadı. Tarımda, modernleşmeye geçilemedi, tohum ıslah çalışmaları yapılamadı. Bu nedenle üretim düştü ve köylünün durumu kötüleşti. Bu ortam içerisinde girmiş olduğu Trablusgarp, Balkan ve Birinci Dünya Savaşı'ndan yenik çıkan Osmanlı Devleti, 1918'de şartları son derece ağır bir mütarekeyi imzalamak zorunda kaldı. Anadolu'nun işgaline zemin hazırlayan Mondros Ateşkes Antlaşması, siyasi ve askeri olduğu kadar, ekonomik olarak da sınırlamalar getirdi.

Mustafa Kemal Paşa'nın önderliğinde başlatılan Milli Mücadele döneminde, Türkiye'nin içinde bulunduğu olumsuz koşullar ve Osmanlı'dan devralınan enkaza rağmen, baştanbaşa harabeye dönmüş Anadolu'yu yeniden imar etmek, halkı yoksulluktan kurtarmak ve üretimi arttırmak için bir dizi çalışmalar başlatıldı. Özellikle ülkenin nüfus ve ekonomik potansiyelini belirlemek, coğrafi, sosyal ve sağlık problemlerini yerinde tespit etmek amacıyla Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığı'nın başlattığı bu çalışmalar, "Türkiye'nin Sağlık ve Toplumsal Coğrafyası" adıyla bir dizi eserlerin yayınlanmasıyla sonuçlandı. Diziyi oluşturan eserlerin büyük bir kısmının Latin harflerine çevrildiği ve basıldığı görülmektedir. Konu ile

ilgili yeni tespit edilen eserlerden birisi de “Türkiye'nin Sıhhi İctimai Coğrafyası/Cebel-i Bereket (Osmaniye) Vilayeti”dir.

Cebel-i Bereket Vilâyeti Halk Fırkası Merkez Şubesi tarafından hazırlanan ve 1925 yılında Adana’da ki Türk Sözü Matbaası’nda Osmanlıca olarak basılan bu eser, Osmaniye iline ait coğrafi, ekonomik, sosyal, tarihsel ve yönetsel ön bilgileri kapsamaktadır. Osmanlı paleografyasından yeni Türk harflerine bire bir transkript edilen eserde başlıklar şu şekilde verilmektedir: “İlin Coğrafi Durumu, Sınırlar, Şu Andaki Yönetsel Sınır, Arazi Engebeleri, Doğal Engeller, İklim, Ulaşım Yolları, Doğal ve Endüstriyel Yollar, Demiryolları, Şoseler, Köken Durumu ve Dağılımı, Dinsel Durum, Tarihi Durum, Nüfus, Yüzölçümü, Ekonomik Durum, İlin Şu Andaki Kaynakları, Yararlanılan Kaynaklar ve İnceleme Sonuçları”

Osmaniye İlini çok çeşitli yönleriyle ele alarak inceleyen bu rapor, yöresel halk kültürü açısından çok kıymetli bilgiler içermektedir. Bunun yanı sıra Milli Mücadele ve Türkiye Cumhuriyeti’nin kuruluş yıllarına ait bilinmeyen bazı bilgileri gün ışığına çıkarması açısından mevcut literatüre katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

KAYNAKÇA

Resmî Yayınlar

Resmî Gazete, “Bazı Vilâyetlerin İlgaı ve Bazılarının Birleştirilmesi Hakkında Kanun”, Sayı 2411, 27 Mayıs 1933, s. 2510-2511.

Kitaplar

Adana İl Yıllığı 1991, Kemal Matbaası A. Ş., Adana, 1991.

Dr. Rıza Nur, **Hayat ve Hatıratım**, I. Cilt, Altındağ Yayınevi, İstanbul, 1967.

Mehmet Said, **Türkiye’nin Sıhhi ve İctimai Coğrafyası: Sinop Sancağı**, Türkiye Büyük Millet Meclisi Umur-ı Sıhhiye ve Muavenet-i İctimaiye Vekâleti, Öğüd Matbaası, Ankara, 1922.

Şehsuvaroğlu, Bedi N.; Erdemir Demirhan, Ayşegül; Cantay Güreşsever, Gönül, **Türk Tıp Tarihi**, Taş Kitapçılık Yay. Ltd. Şti., Bursa, 1984.

TBMM Albümü 1920-2010, Ed. Sema Yıldırım, Behçet Kemal Zeynel, 1. Cilt, II. B., TBMM Basın ve Halkla İlişkiler Müdürlüğü Yayınları, Ankara, 2010.

Türkiye’de Sıhhat ve İctimai Muavenet Teşkilatı’nın Cumhuriyet Devrindeki İnkişafı, Ankara, 1937.

Türkiye'nin Sıhhi İctimai Coğrafyası: Cebel-i Bereket (Osmaniye) Vilayeti, Büyük Millet Meclisi Umur-ı Sıhhiye ve Muavenet-i İctimaiye Vekâleti, Türk Sözü Matbaası, Adana, 1341/1925, s. 1-30.

Makaleler

Arı, Kemal, “Cumhuriyetin Sağlık Devrimcisi Dr. Refik Saydam”, **Vatan ve Sıhhat Tıbbiyenin Yurtseverliği**, Ed. Eren Akçiçek, Fevzi Çakmak, Bulaşıcı Hastalıkları Önleme Derneği Yayınları, İzmir, 2015, s. 291-307.

Çanak, Erdem, “1927 Nüfus Sayımına Göre Cebelibereket Vilayeti’nin Demografik Yapısı”, **Akademik Bakış Dergisi**, Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler E-Dergisi, İktisat ve Girişimcilik Üniversitesi, Sayı 54, Nisan 2016, s. 95-107.

Çavmak, Şeyda; Çavmak, Doğancan, “Türkiye’de Sağlık Hizmetlerinin Tarihsel Gelişimi ve Sağlıkta Dönüşüm Programı”, **Sağlık Yönetimi Dergisi**, Dergi Park, C. 1, Sayı 1, 2017, s. 48-57.

Dinçer, Hasan, “TBMM’nin Açılması ve Yeni Türk Devleti’nin Kuruluşu”, **Başlangıcından Günümüze Türkiye Cumhuriyeti Tarihi**, Ed. Temuçin F. Ertan, 5. B., Siyasal Kitabevi, Ankara, 2017, s. 102-111.

Doğruöz, Türkan, “Kırklareli Tarihine Işık Tutacak Bir Eser: “Türkiye’nin Sıhhi-i İctimai Coğrafyası Kırklareli Vilayeti”, **History Studies International Journal of History**, V. 3/1, 2011, s. 276-284.

Gökçe, Nilifer; Yaprak, Mevlüt, “Türkiye’nin Sıhhi Ve İctimai Coğrafyası: Kırklareli Vilayeti Adlı Esere Göre Türkiye Cumhuriyeti’nin Kuruluşunda Kırklareli’nde Folklorik Tıp”, **Lokman Hekim Journal**, C. 2, Sayı 1, 2012, s. 39-42.

Gümüşçü, Osman, “Milli Mücadele Dönemi Türkiye Coğrafyası İçin Bilinmeyen Bir Kaynak: “Türkiye’nin Sıhhi-i İctimai Coğrafyası”, **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, Cilt: XV, Sayı 45, Kasım 1999, s. 939-968.

Karabulut, Umut, “Cumhuriyetin İlk Yıllarında Sağlık Hizmetlerine Toplu Bir Bakış: Dr. Refik Saydam’ın Sağlık Bakanlığı ve Hizmetleri (1925-1937)”, **Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi/ÇTTAD**, C. VI, Sayı 15, Güz 2007, s. 151-160.

Koylu, Zafer, “Milli Devletin Doğuşu ve Millet Egemenliğine Geçiş”, **Türkiye’de Demokrasi ve Parlamento Tarihi**, Ed. Şaduman Halıcı, Anadolu Üniversitesi Yayınları, Eskişehir, 2013, s. 60-81.

Koz, M. Sabri, “Türk Halk Kültürünün Unutulmuş Kaynaklarından Biri: Türkiye’nin Sıhhi-i İctimai Coğrafyası”, **IV Milletlerarası Türk Halk Kültürü Kongresi Bildirileri**, C. I, Kültür Bakanlığı Halk Kültürlerini Araştırma ve Geliştirme Genel Müdürlüğü Yayınları, Feryal Matbaası, Ankara, 1992, s. 37-58.

Sayılır, Burhan, “Milli Mücadele Döneminde Batı Karadeniz’in (Sinop-Kastamonu-Zonguldak) Sosyo-Kültürel ve Ekonomik Yapısı (Türkiye’nin Sıhhi İctimai Coğrafyası Raporlarına Göre)”, **Akademik Bakış Dergisi**, Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler E-Dergisi, Türk Sosyal Bilimler Enstitüsü, Celalabat-Kırgızistan, Sayı 38, Eylül-Ekim 2013, s. 1-20.

Sıhhiye Mecmuası, “*Fevkalâde Nüshası: Dr. Refik Saydam’ın Aziz Hatırasına*”, Sıhhat ve İctimai Vekâleti Yay., Ankara, 1942.

Ansiklopediler

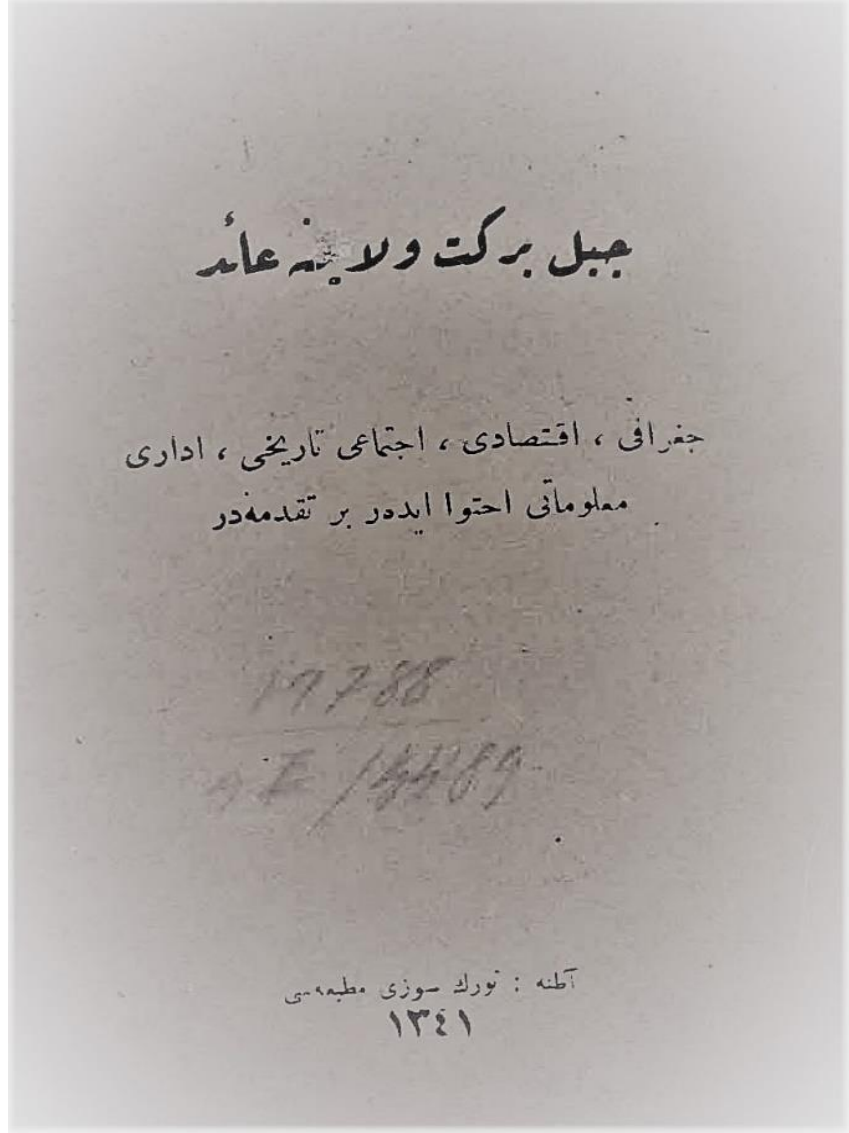
Yurt Ansiklopedisi, Türkiye, İl İl: Dünü, Bugünü, Yarını, C. 1, Anadolu Yayıncılık A.Ş., İstanbul, 1981.

Aslan, Yavuz, “Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti (23 Nisan 1920-30 Ekim 1923)”, **Türkler Ansiklopedisi**, Ed. Hasan Celâl Güzel vd., C. 16, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 2002, s. 37-56.

Koçu, Reşat Ekrem; Akbay, Mehmet Ali, “Dr. Abdülhak Adnan Adıvar”, **İstanbul Ansiklopedisi**, C. I, İstanbul Ansiklopedisi ve Neşriyat Kollektif Şirketi, İstanbul, 1958, 212-215.

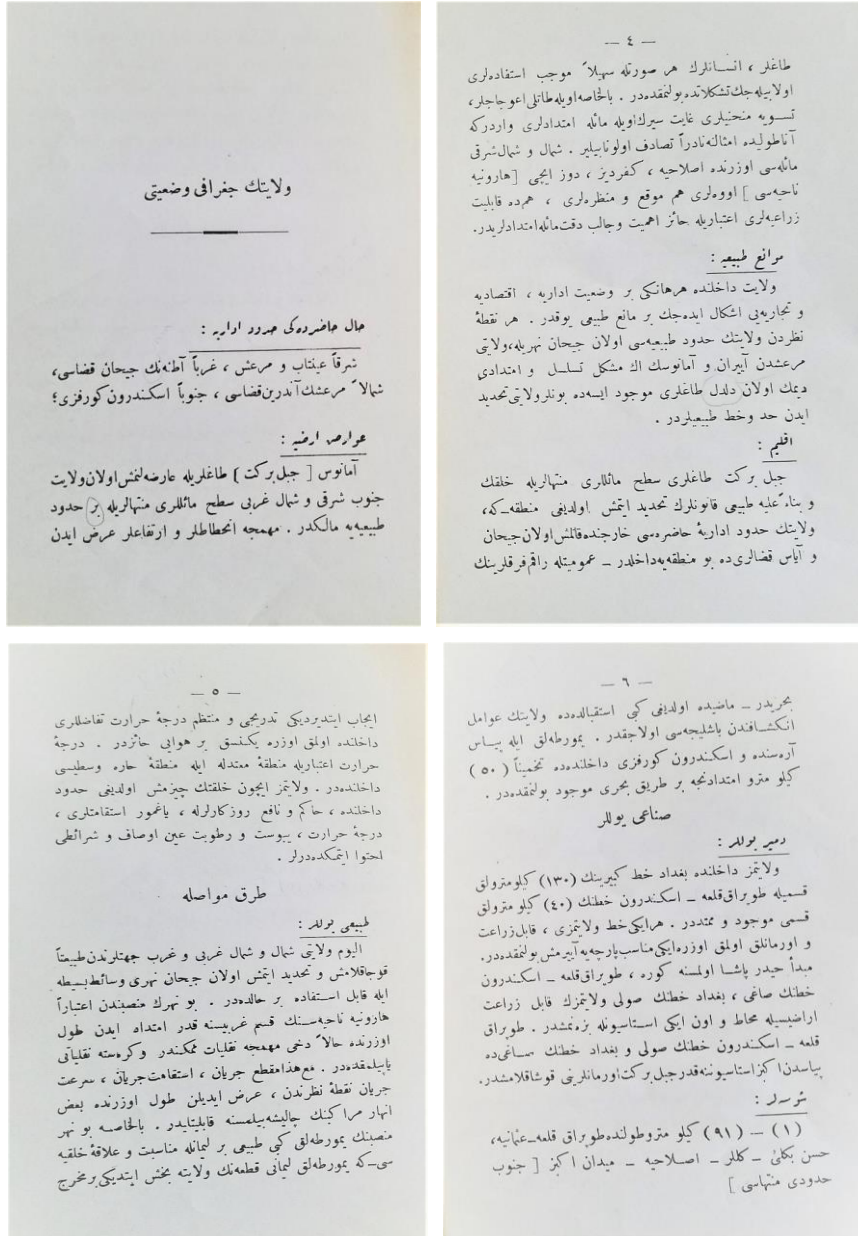
EKLER

Ek-1

Türkiye'nin Sıhhi İctimai Coğrafyası: Cebel-i Bereket (Osmaniye) Vilayeti,
Büyük Millet Meclisi Umur-ı Sıhhiye ve Muavenet-i İctimaiye Vekâleti, Türk Sözü
Matbaası, Adana, 1341/1925, s. 1.

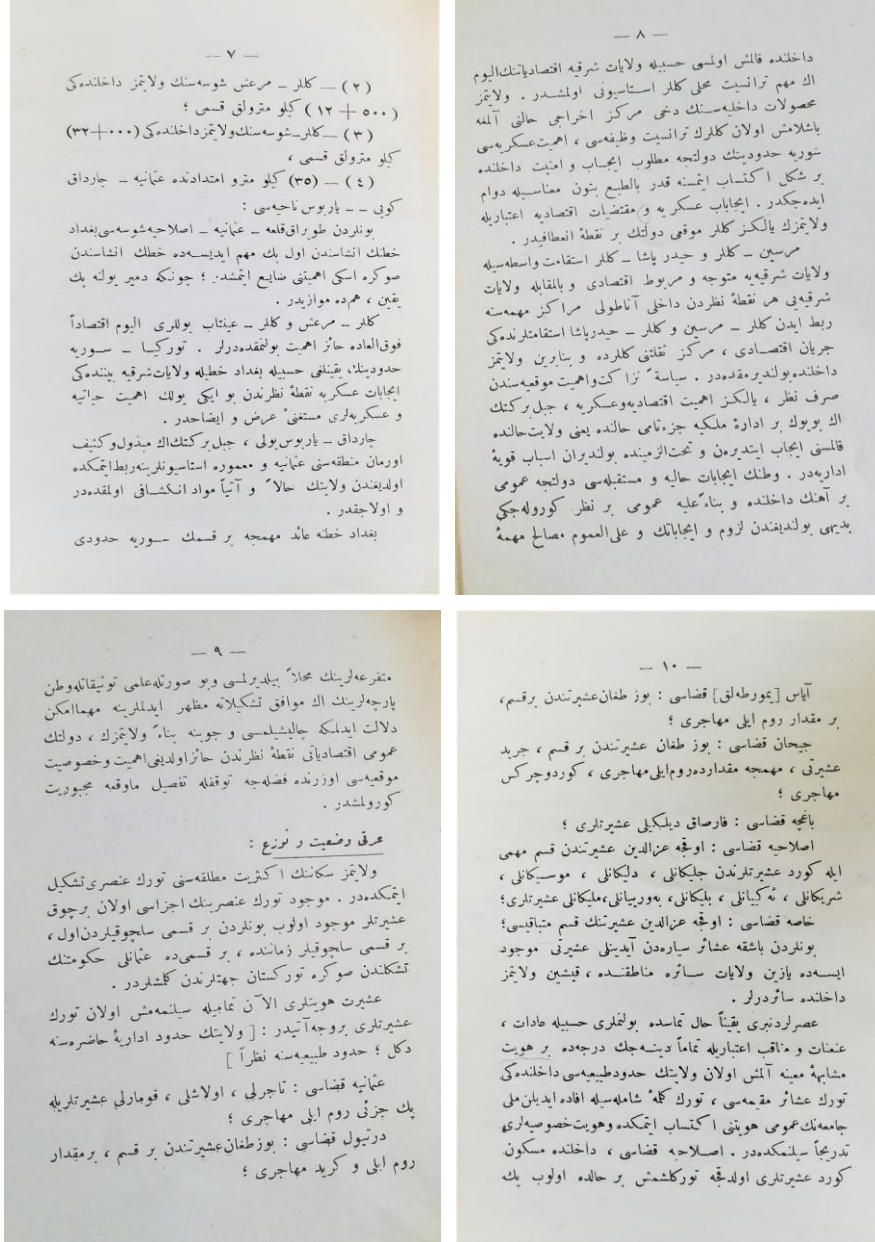
Ek-2

Türkiye'nin Sıhhi İhtimai Coğrafyası: Cebel-i Bereket (Osmaniye) Vilayeti, s.

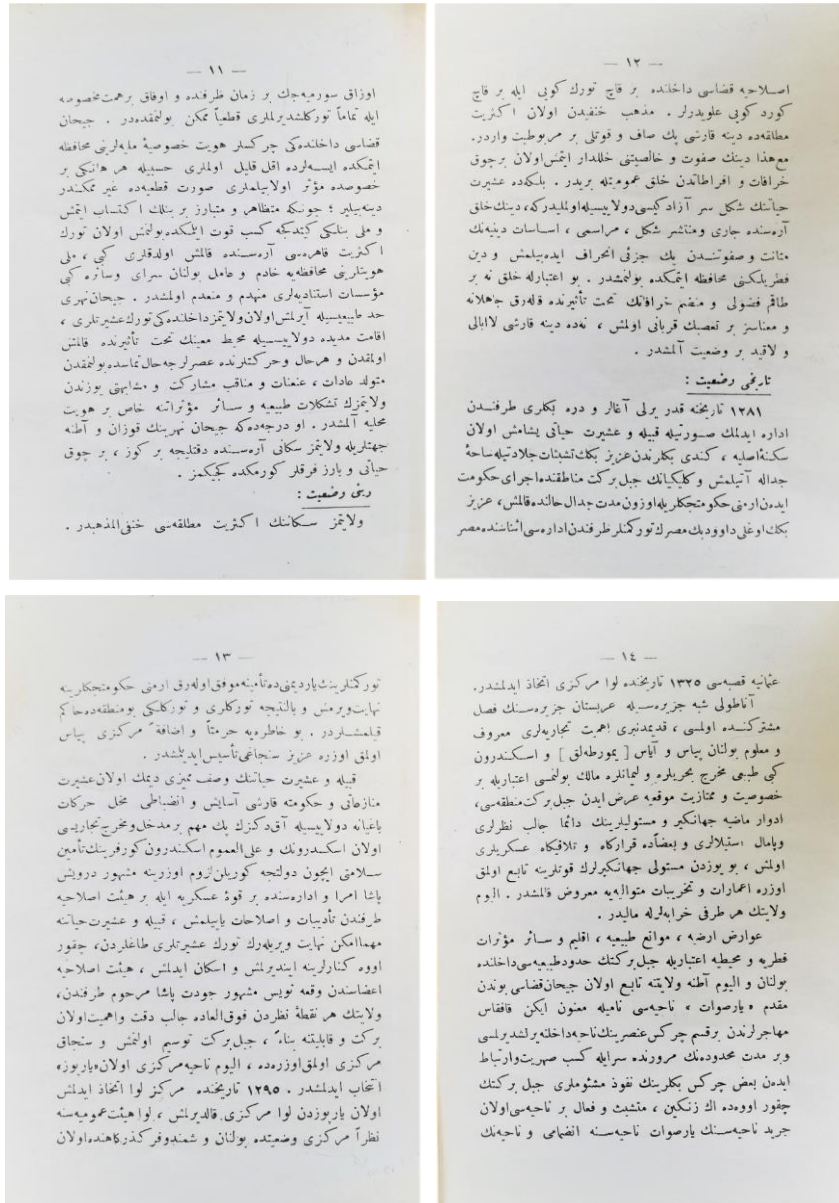
3-6.

Ek-3

Türkiye'nin Sıhhi İçtimai Coğrafyası: Cebel-i Bereket (Osmaniye) Vilayeti, s. 7-10.

Ek-4

Türkiye'nin Sıhhi İhtimai Coğrafyası: Cebel-i Bereket (Osmaniye) Vilayeti, s. 11-14.

Ek-5

— ۱۵ —

ه جدید ه اسمیه توسیعی اشاج ایش و ۳۱۰ سهنده قضا حاله کن جدید [جیحان] به عین منفذ تأثیریه آتیه الحاق ایتدیرلشد . دولک تشکیل اداریه طبعیه قدر تأثیرات شخصیه لری حول و نفوذ ایتدیرمن چرس بکاری و بالتبعه سرای ، جبل برکتی تدریجاً غیر طبعی و مهمل بر وضعت الفا ایشلارد . زنکین جدید ناحیه سکت انضمامیه نفوس و واردات اعتباریه کتب قوت و وسعت ایلین جیحان قضا سکت آتیه ربطیه طبیعت خلافی بروضعت مهمه دوشمش اولان جبل برکت رخنه سی کافی گیورمش کی قوزمو و سیمون اوغلی کی عتکر آتیه حیوای تجارتی ولایت مجلس اداره سنده اعضا بوخارندن بالاستفاده آساک آتیه به الحاق ایشون سترجه اوغراشمش لری ، حکم تجارتی تیشکیلات اداریه نفوذ ایتدیرمکه موفق اولوق ۳۳۳ سهنده ولایتجک ، اقسام طبعیه سندن بولان آلمی دخی آتیه الحاقه موفق اولشلارد . مناسبات و اسباب طبعیه ایل بکیرلریه مربوط بولان و آنجی بو صورتله بر موازنت ناهمه قدرتی حائر اولان جبل برکت مشنوم نفوذ لک قرانی اولان عضو طبعی ایلندن محروم قلقله بالطبع شدله متأثر اولش ، غیر طبعی شرائط و عدم موازنه ، کیه و کیفیت تأثیر بو کوشتمش ، جبل برکت برکتی آنکشافی ضوره و توقفه مروض رافشدر . ادارا استبدادیه

— ۱۶ —

والایرندن و ولایت نفوذ مادی و معنوی سندن سیرلا اعظمی استفاده تامی ، حکم سندن ایشون جدید اسمیه ده توبسمه دلالت ایشک صورتیه ایشاج خلقتی کوشتمن تودمدی چرس بکاری سکت تعجب ایتدیرکی بولی ، بشقه املار و عمللره تعجب و انتاج ایدن قوزمو و سیمون اوغلی کی بر قاج عتکر خرسن تجارتی آساک قضا سی آتیه به الحاق ایتدیرلشد کی مقصد کلجه : بنده خطک انشادن اول بک مهم بر مدخل و مخرج بحری اولان بیورطه لقی لیانده تکیف ایتدیرکی مامله تجارتی امل و آرزو لری داخلده سولله جریان ایتدیرمکه ، کندباریه مناسب تجارتیه بولوق ضرورت و بیوریتده بولان اساقی و خلقی بالاید و شرط تحکمری آتیه بولدیرمی ، احتکاد و سائر ماملانندن متولد شکاک مرجع لری اوزاقلاشدرمی ، آتیه کندی نفوذ و تأثیر آتیه مرجعه مراجعت بیوریتده بر افرق اوساندرمی ، بیلدیرمی و بعضاً امکان سزانه معروض براقی بو صورتله احتکار و تغلب تجارتی آرزو لری داخلده جریان ایتدیرمکه موفق اولوق ایدی و فی الحقیقه بر مدت ایشون تصوری تماماً حصول بولش ایدیه ده انقلاب دولایسیله تمادی ایدیه مشدر . مشنوم و ملعون مقصد و نفوذ لره ، طبیعت و ایشاجی خلقت حدود غیر طبعیه سی داخلده بولوق

— ۱۷ —

بیوریتده قائل اولان آساک دخی ولایتجک فک رابطه ایتدیرمی ، ولایت هر صورتله صارمشی و شرائط غیر مساعدیه مروض رافشدر .

نفوس ، سماء ، طبع :

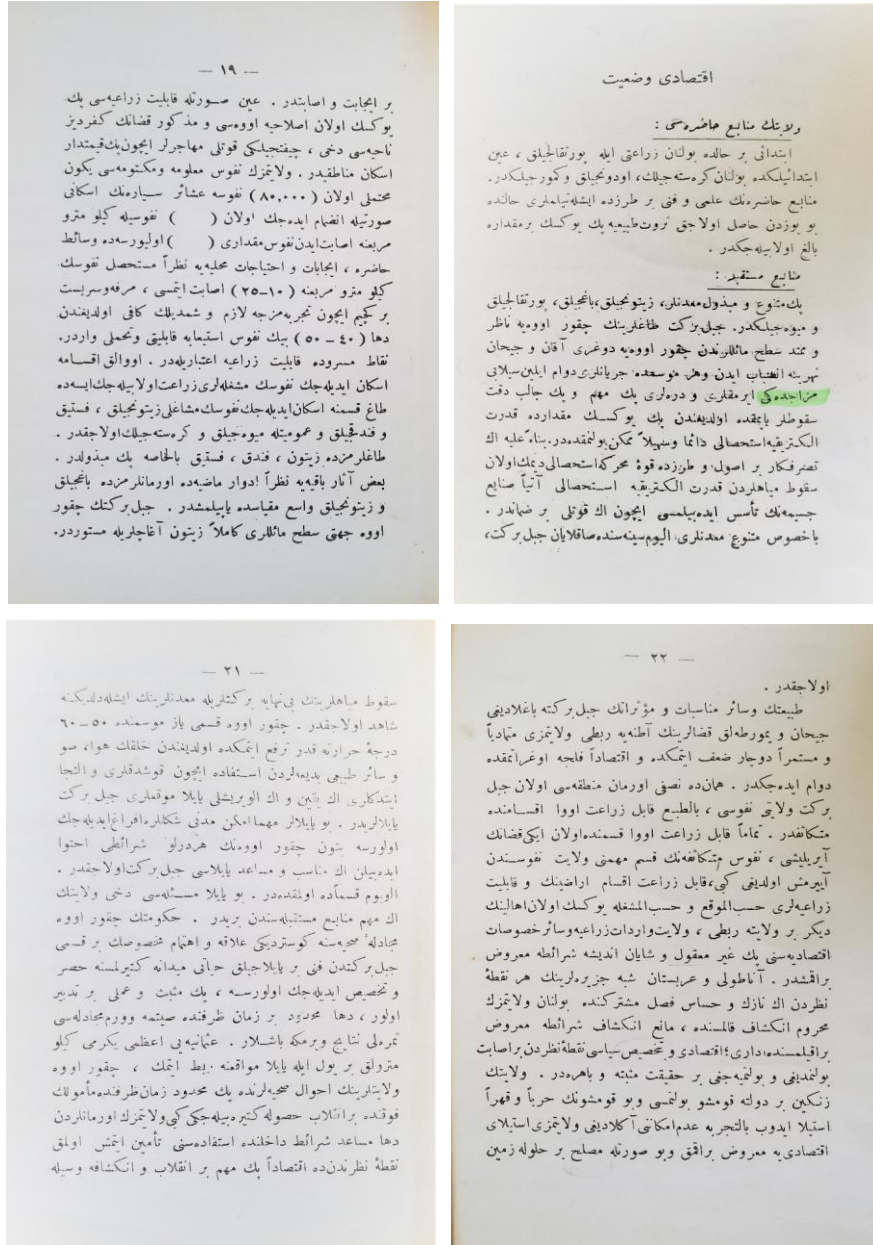
ولایت نفوس محققه و معلومه سی (۶۴،۰۰۰) در . ولایت حدود طبعیه سی داخلده بولونده اسباب مروضه حسبیه ولایتجک آرایش اولان جیحان و آساک قضا سکت نفوس لری بالطبع داخل دکدر . نفوس محققه مقدار سکت تحقیقاً درنده بری نیتده نفوس مکنونه اولدیی قویاً عتهددر . ادوار ساقطه اداره و حکومت سکت قوللریه قماری آرسنده جوق مهم فرقر کورمک کندی حکومتک و بالتبعه کندی بئسکتک بر جوق منافعی اماله آیشمش اولان خلق ، اداره حاضریمک ، نمایلات قضا سکت ده فضل اوینولتی سزیمکده افعال و اقوالده و تخصیصاً اجرا آتیه دانما مطاعت و موافقتار بولنده اولدیندن اسباب عتقده تأثیریه کتم نفوسده شدیدی قدر بر منفعت تصور و تحلیل ایشکده بولان خلق متظلاً نفوسه قید اولقده و ولایتک تحقیق نفوس مقداری کیشکده نظاهر و تحقق ایشکدهدر .

ولایتک عتود اداریه حاضریمه نظر مساحت طبعیه سی

— ۱۸ —

(۱۰،۰۰۰) کیلو مترو مرایددر . حدود طبعیه سته نظر آکده جیحان و آساک قضا سکت جیحان نهریه تحدید ایدیلان قماری داخلدر . مساحت طبعیه سی () کیلو مترو مرایددر . معلومات مروضیه نظر آکده کیلومتر مرابه () نفوس اصابت ایشکدهدر . نفوس کثافتده کی آزالق بالطبع جالب نظردر . بئون برکت و اهمیت موقعیه سته نظر آکده نفوس آزالق ، ولایت حسبیه موجب آیدیهدر . بو اعتبارله ولایتک نفوسه احتیاجی درکادر . قیش موسمی ولایتجک داخلده کیرمن و بناء علیه ولایتک قالیات و احوال طبعیه سیله کتب الفتو انیت ایش اولان علی التبعین () نفوس بالغ عشار سارمک ولایت داخلده اسکانلری بک موافق و ممکن اولاییه جکدر . عشار سارمک مشقه حاضریم لری مختلف جنس و نوعده کیشی حیوان بیشدیرمک اولدیه کوره تبدیل مشقه کلفته بر دیرم مروض قالمملری و استحصال بحرانندن وقایه لری اعتباریه قابلیت حاضریم لری استفاده ایشک و تدریجاً تجایل ایدیه جکری بیوریت حسن ایدیه جکری زراعت ایشون ده وسعت و قابیلی بک بو سکت ارلان اراضی داخلده اسکانلری تامین ایشک ذوالوجهین بر اسکان اولاجندن هواسی و خواص سائر طبعیه سیله حاله و آتیه تامی الفتاری ممکن بولان باغیه قضا سکت هارونی ناهیه سی داخلده اسکانلری هر نقطه نظرندن

Ek-6

Türkiye'nin Sıhhi İçtimai Coğrafyası: Cebel-i Bereket (Osmaniye) Vilayeti, s. 19-22.

Ek-7

— ۲۳ —

حاضر لایق امانده اولسی کی جالب اهرت نقاطک و جودی الیه قابل رد کادر ، بناء علیه ولایتی اقتصاداً قوتی بولند برقی هر هانکی بر استیلائی اقتصادی ایچون غیر قابل حلول و نفوذ بر حاله کثیرمک و بحالده دوام ایتدیرمک اقتصادی بر ایجاب ضرورتدر .

ولایت داخلنده انکشاف فکری و بالنتیجه انکشاف اقتصادی هنوز حال تولیده بولند بی جهتله واسع صلاحیتی براداره ملکیه جزئنامی دیمک اولان ولایت تشکیلاتک هر نقطه نظردن دلالت و ولایت بر مدت ایچون خلقتن محتاج و مقتدر . کرک انکشاف حیلک حال ایتداید بولمی ، کرکه حدود بونی تشکیلات و تشکلات اقتصادیست سیاست حکومتله علاقه دارلی دولایسیله واسع صلاحیتی ، اطاعلی و نافذ نظری براداره ملکیه طرفدن تدویر امور ایدلسی بر ضرورت علمیدر .

الیوم موجود تشکیلات حکومتک واردات لازمه سی تأمین ایدمه مکده اولان ولایتک منابع موجوده حاضر می ، بر اساس سالم و صحیحه ربط ایدله چک اولورسه ، یک محدود زمان طرفنده تشکیلات اداره به کفایت ایدله چک درجده واردات تأمین ایدله چکی محققدر ، منابع موجوده حاضرمدن سرعت و سهولتله امکان حلی بولان مسائل بروجه آتیدر :

— ۲۴ —

۱ - الیوم اشخاص تصرفنده بولنویه طایرجه مقید اولما دیغندن ویرکویه تابع بولنلیان اراشی مقداری ، ویرکویه تابع اراشی مقدارینک هر حالده بر قاج ملیدر .

۲ - کرهسته ، کور و اودون کی اورمان مستحصلاتی اوقدر غیر منظم بر حالده بولنقده درک ، ولایتک اخراجات حقیقه سنویسیله ، رسومی الخفده اولان مقدار آراسته هان اون منته قرب فرق وارددر . اراشی ایله اورمان مستحصلاتی ، هیچ بریده ولایت درجده سنده دوجار اهل اولماشدر .

بویکی مستهک سرعت وسالمت حلی ، ولایت واردات حاضرمدنی مصرفه تقابل ایتدیرمیلیر و متوازن بر بودنه مک میدانه کثیرمکی ممکن اولور . منابع موجوده حاضرمدک وجه فائزیده حلی ایله برابر علمی برهتر زده ایشاتلارلی حالده ایسه واردات ، مصرفی تجاوز ایدور ، مسرود ایکی ماده مک حقیق وضعیه صوبلارلی هم یک محدود زمان طرفنده ممکندر ، همده حکومت ، دیگر بخار وارداتیه ولایت مصادیقی قیاتی مجبوریت و اندیشه سندن قورتلارش اولور ، بلطامه اراشی مسئله سیله صورت جدیدده مشغول اولماک ، بوجه آتی اسباب دولایسیله فائزیدی یک فضله اولاجقدر :

۱ - عین اراشی خفده توارن مختلفه حالد تمددطابولر موجود بولنقدهدر . بو یوزدن بر جوق منازعه فیه مسائل

— ۲۵ —

ظهور و تسلسل ایتمکده و حکومتله ، اراشیک حقیقی صاحبزینک حقوقی سه لرحه دوجار اهل اولقدهدر . بو حالک سرعت ازاله سنک اقتصادی و اخلاقی منافعی الطبع یک بویکدر .

— بر طاق منافی و شامل تعیرلرله گویا بر حدود معین داخله آلتش کی ظن ایدیان اراشی ، طایفه کی مساحه سطحیسیله بر قاج منلی فرق کوسرتمکده و بوسولته بافرض بشیوز دوتم اراشی قیدی اولان بر آدم ، جهات اوبه تعیرات تحدیدینلا ، شعولی و منافیق سایه سنده قضولی اوله رقی بشییک دونه اصحاب ایتمکده و موجود اراشی مقدارینک مستحصل خلق آره سنده معقول و متوازن شرائط داخلنده توزعنه اک بویک انکل تشکیل ایتمکدهدر . بر طاق منافی تعیرات تحدیدیه ایله واسع بر صورتده تحت انحصارده قالان اراشی هم ایشاتلمکدن محروم قالنقده ، هرده اراضیدی اولمانرک و یا خود غیر کافی درجده اولانرک انتفاع و فعالیت زراعیسته اک بویک مانع تشکیل ایتمکدهدر . بو جهتکده بر آن اول اصلاحی ، زراعی و بالنتیجه صناعی انکشافی تسریع و تسهیل ایدله چکی شه سزدر . چونکه خلقت محله مصروف اولاجی انتفاع هوسی شده نحریک ایدلس اولاجی کی ، حقیق مستحصلر حسابنه یک مفید ، ملکیت اقتصادی قیقله نظرندن یک مهم تأثیراتی اولاجی و شرائط معقوله داخلنده اراضیک خلق پشته توزعنه

— ۲۶ —

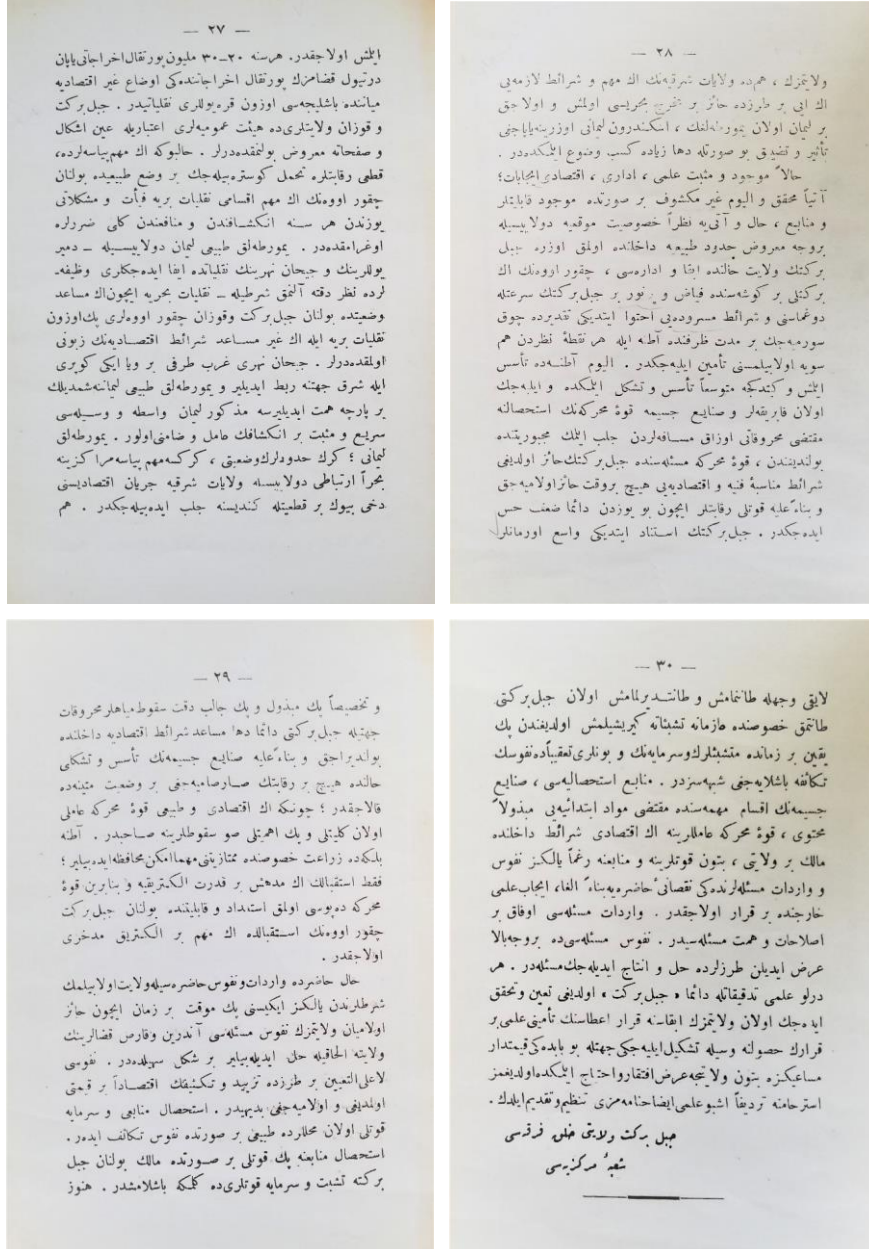
وسيله تشكيل ايله چکی بدیدر .

نموده مطالعه :

ولایتک اقسام سائر می حدودلرند طبیعیک - سیاسی اسباب و مجبوریتلر دولایسیله سوریه جهتی حدودنده غیر طبیعیک موجوددر - وارسته ولایتک غرباً حدودی تماماً غیر طبیعی و بناء علیه غیر اداری و غیر علمیدر . بوجه بالا مثبت و باهر حقایق و ایجاب علمیدن دهستان اولاجی وجهه ولایتک غرب حدودینک جیحان نهرله تحدید ایدلسی و جیحان ، آلاس قضائرینک ولایت ربطی علمی بر ایجابدر . بوسولته کی طبیی بر لمانک بر پارچه مظهر مظاهر اولسی ، جیحان نهری حدطیعیسیله چرچوبله چک اولان ولایتی بردنیه انکشاف ایتدیرمکدر . جیحان نهری ایله آریلان جبل برکت چقور اوومسنک بتون اخراجاتی صورت مطلقده بوسولته لایق واسطه سیله اجرا ایدله چک ، اسکندرونک الیوم تماماً اسقاط ایدله من اهمیت تجاریه و اقتصادی سقو طایندیریلر چکدر . قوزان جهتی چقور اوومسنک جیحان نهرینک مناسب بر ویا ایکی نقطه سندن اساس کوبیلرله جبل برکت چقور اوومسه ربط ایدلسی حالده ایسه بوسولته لایق بستیون کسب اهمیت ایدله چک و ولایت درجده وضعیت اقتصادی سنی بردنیه انکشاف ایتدیرمک ، اسکندرون لمانک سقو طایندیریم

Türkiye'nin Sıhhi İhtimai Coğrafyası: Cebel-i Bereket (Osmaniye) Vilayeti, s. 23-26.

Ek-8

Türkiye'nin Sıhhi İhtimai Coğrafyası: Cebel-i Bereket (Osmaniye) Vilayeti, s. 27-30.

